Pinhal Jan
Baloch

قومي علحدگيءَ جو سوشلسٽ
جمهوري حق

ابو جبران

شهيد عبدالرزاق سومرو
پبليڪيشن مورو

مهاراجا ڏاهر کان

توڙي ڦاٽڪ تائين

ڪٽل ڪونڌرن

جي نالي

مصنف جا حق ۽ واسطا قائم

سال:- ١٩٨٧ع ١ آڪٽوبر

تعداد:- هڪ هزار

قيمت:- ١٥ روپيه

ڇپائيندڙ:- **قادر سومرو**

سيڪريٽري شهيد عبدالرزاق سومرو

پبليڪيشن مورو

ڇپيندڙ:-

فهرست

پيش لفظ

(١) هڪ ليڪچر

قومي سوال بابت

(٢) ضميمو

قومي سوال ۽ جمهوريت:-

پنهنجي پاران

ڪينجهر ادبي اڪيڊمي جي طرفان هيءُ اسان جو پهريون ڪتاب آهي. جيڪو سنڌ جي دانشور ابو جبران جو لکيل آهي هيءُ ڪتاب جيئن تہ موجوده سياسي صورتحال بابت لکيل آهي ۽ قومي سوال بابت لکيل آهي، ان ڪري قومي سوال بابت موجوده منجهيل صورت حال تي تمام سٺي ۽ تفصيلي روشني وجهي ٿو، ڇاڪاڻ تہ هتي پاڪستان ۾ سماجواد تحريڪ تي حاڪم قوم جي سوشل شائونسٽن جي قابض هئڻ ڪري قومي مسئلي جي جمهوري حق کي نهايت ئي غلط ۽ غير سائنسي انداز ۾ پيش ڪيو ويو آهي. جنهن جو وڏي ۾ وڏو ڪارڻ ئي اهو آهي جو هيتريون نام نهاد سماجواد ڌريون سدائين محڪوم قومن جي جمهوري حقن سان مذاق ڪنديون رهيون آهن ۽ پنجابي شائونزم جي اڳيان گوڏا کوڙينديون رهيون آهن ڇاڪاڻ تہ رياست جي موجود اقتدار تي قابض ٿيڻ لاءِ جيستائين پنجابي اڪثريت جو راضپو حاصل نہ ٿو ٿئي تيستائين اقتدار حاصل ٿيڻ ناممڪن آهي. ان ڪري هر سياسي ڌر پنجابين جي راضپي حاصل ڪرڻ لاءِ محڪوم قومن جي جمهوري حقن کي پٺيءَ پٺيان اڇلائيندي رهي آهي ۽ هميشه پنجابي پسند جمهوريت جي ڳالهہ ڪنديون رهيون آهن. پر محڪوم قومن جي جمهوري حقن کي ڪڏهن ملڪ جي بچاءَ جي نالي ۾ ڪڏهن اسلام ۽ مذهب جي آڙ ۾ ۽ ڪڏهن نام نهاد پورهيت اتحاد جي پروپيگنڊه تحت نہ رڳو نظرانداز پر ڏنو وائسنو ڏڏڙ ۾ پير هڻنديون رهيون آهن

اھوئي سبب آھي جو اسين انھيءَ ڳالھہ کي چٽو ۽ واضح ڪرڻ لاءِ سنڌ جي مارڪسي-ليننيِ دانشور ابو جبران جو قومي آزاديءَ بابت ھيءُ ڪتاب سنڌ جي قوم پرستن ۽ ترقي پسندن جي اڳيان ڇپرائي پڌرو ڪري رھيا آھيون تہ جيئن ان بابت جيڪي بہ مونجھارا پيدا ڪيا ويا آھن. انھن تان پردو کڄي سگھي ۽ نام نھاد مارڪس دانشورن جي پٽ بہ وائکي ٿي پئي جن جي ھيرا ڦيرين ۾ اڄي اسان جا ڪي ڪارڪن قومي خودارادين جي غلط تاويلن جي ور چڙھي ويندا آھن.

پڙھندڙن جي ھمت افزائي رھي تہ ھھڙي قسم جو جديد سائنسي مواد ھن اداري جي طرفان مسلسل ڇپرائبو رھبو ۽ سنڌ جي نئين ذھن کي سنواربو رھبو.

قادر سومرو

پيش لفظ

(١)

ننڍي کنڊ جي محڪوم قومن جي عوام کي ڪچاڻ ۾ برطانوي سامراج جـــي پنجابي فوج، يو پي، سي-پي جي مسلم نوڪرشاهيءَ جيڪا خدمت انجام ڏنـي هئي انهيءَ جـي عيوضي طور کين مستقل سامراجي مفادن جي تحفظ جي شرط تحفو ڏيڻ ضروري هو. انگريز نـنڍي کنڊ مان ٽپڙ ويڙهڻ کان اڳ پنهنجي وفادار مارشل قوم کي برطانوي سامراج جيڪو تحفو ڏيڻ گهريو ٿي. انهيءَ کي ورهاڱي کانپوءِ پاڪستان جي شڪل ۾ پڌرو ڏيٺو هو. پر جيئن ته ورهاڱي جي محرڪ قوت اصل ۾ يو پي-سي پي ۽ پنجاب جي سامراج نـواز مسلم سرمائيدارن ۽ جاگيردارن جـا مستقل مفاد هئا. جن کي پاڪستان جي وجود ۾ اچڻ کانپـوءِ مستقل طور پنجابي مستقل مفادن ۾ بدلايو ويو آهي.

انگريز ورهاڱي جي تحريڪ ۾ يو پي-سي پي ۽ پنجاب جو سامراج نواز مسلم جاگيردار ۽ سرمائيدار نه رڳـو اڳيان اڳيان هئو. پر انهيءَ تحريڪ جي اڳواڻي به ڪري رهيو هو. جنهن ۾ مسلم سرمائيدارن ۽ جاگيردارن ۽ سامراج جا مستقل مفاد پاڻ ۾ سلهاڙيل هئا.

اهوئي سبب آهي جو عالمي سامراج پاڪستان جي ٺهڻ جي پهرين ڏينهن کان ئي پنجابي فوج تي اعتماد ڪرڻ شروع ڪيو آهي ۽ ايشيا ۾ ان کي هڪ مڪمل سامراج نـواز اداري ۾ تبديل ڪرڻ جي هر ممڪن ڪوشش ڪري رهيو آهي، جنهن ۾

وري هتي جي رجعت پرست استحصالي قوتن خاص ڪري پنجابي حڪمران طبقي پنجابي مستقل مفادن کي اڳيان رکندي، پنهنجو طبقاتي مفاد ان ۾ڏٺو آهي، جيڪو ساڳئي وقت عالمي سامراجي مفادن جو رکوال به ٿي پيو آهي.

انڪري جتي پنجابي حڪمران طبقي جي پٺڀرائي عالمي سامراج پئي ڪئي آهي. اتي پنجابي ٽولو به ان کي مڪمل ساٿ ڏيندو رهيو آهي- نه رڳو اهو پر پنجابي عوام به پنهنجي ڦورو حڪمران طبقي ۽ رت پياڪ فوج سان مڪمل ساٿ ڏنو آهي جنهن جي زور تي ۽ ڏِڍ تي ئي پنجابي حڪمران طبقي محڪوم قومن جا جمهوري حق غضب ڪيا آهن ۽ انهن کي بربريت جو نشانو بڻايو آهي، جڏهن به پنجابي حڪمران طبقي محڪوم قومن جي عوام کي رت ۾ وهنجاريو آهي. تڏهن پنجابي عوام سان گڏ نام نهاد پنجابي ترقي پسند لڏي به پنهنجو وات بند رکيو آهي.

اهوئي سبب آهي جو بنگالي ۽ بلوچ عوام جي قتل عام جي خلاف هتي جون قومپرست قوتون ۽ ڄام ساقي ته احتجاج ڪري ٿو، پر نام نهاد پاڪستاني ڪميونسٽ ماٺ ۾ رهن ٿا، اهو ان ڪري جو سنڌن اندر ۾ جيڪو شاونسٽ ۽ جارحيت پسند پاڪستاني ذهن ويٺو آهين. اهو کين محڪوم قومن تي ٿيندڙ ظلم جي خلاف آواز اٿارڻ ۾ رڪاوٽ بڻيل آهي.

(٢)

پاڪستان جو جنم، ظاهر ۾ ته جيئن ٽيڪ نه ڪنهن خاص هڪ قوم جي بالادستيءَ جو نه ڪنهن خاص هڪ قوم جي محڪوميءَ جو نتيجو آهي.

پاڪستان اصل ۾ ته برطانوي حاڪميت ۽ هندستان جي قومي غلاميءَ جو نتيجو آهي. پر پاڪستان نه جو جيڪو نتيجو نڪتو آهي، سو پنجابي قوم جي بالا دستيءَ ۽ باقي ٻين قومن جي غلاميءَ ۾ نڪتو آهي، ان ڪري پاڪستان بذات خود ته ننڍي کنڊ جي قومن مان ڪنهن هڪ قوم جي بالا دستيءَ يا غلاميءَ جو نتيجو ڪونه آهي، پاڪستان جي وجود جو جيڪو نتيجو آهي، اهو قومي ظلم ۽ جبر جي شڪل ۾ نڪتو آهي.

مطلب ته پاڪستان سبب ٿيو آهي قومي غلاميءَ جو ۽ قومي غلامي نتيجو آهي پاڪستان جي وجود ۾ اچڻ. جو جڏهن ته پاڪستان ننڍي کنڊ ۾ هندو ماڻهوءَ جي اقتصاديات تي قابضيت جو نتيجو آهي. جيڪڏهن هندستان جو هندو اقتصادي طور مستحڪم نه هجي ها، ته مسلمان به پاڪستان جي تاريخي گهر ڪونه ڪن ها. ظاهر آهي ته پاڪستان انهن مادي حالتن جو نتيجو آهي، جيڪي ورهاڱي کان اڳ هندستان ۾ موجود هيون.

اهڙي طرح هتي جي محڪوم قومن جون قومي تحريڪون هتي جي قومي ظلم ۽ جبر جي مادي حالتن جو نتيجو آهن، جيستائين قومي ظلم ۽ جبر واريون مادي حالتون موجود آهن. تيستائين قومي تحريڪن جو اڀرڻ ۽ اسرڻ فطري ۽ قدرتي عمل آهي، جن کي غير تاريخي سرگرمين جي ذريعي روڪي نه ٿو سگهجي، بلڪ تاريخي عمل جي آڏو اينڊڙ قوتون تاريخ مان ئي پنهنجي سياسي حيثيت وڃائي وهنديون، اهو ئي سبب آهي جو ڪهڙي وقت سوچ جو انداز ڪهڙو اختيار ڪرڻ گهرجي، اهو حالتن تي منحصر آهي. جيڪڏهن تاريخي حالتون قومي آزاديءَ لاءِ سازگار آهن ته سوچ جو انداز به قومي خود اختياريءَ وارو اختيار

ڪرڻ گهرجي. پر جيڪڏهن تاريخي حالتون طبقاتي انقلاب لاءِ سازگار آهن، ته سوچ جو انداز به طبقاتي جدوجهد وارو اختيار ڪرڻ گهرجي. پر جيڪڏهن تاريخي حالتون قومي آزاديءَ جدوجهد جون آهن. ۽ اسان جي سوچ جو انداز طبقاتي جدوجهد جو هوندو، يا جيڪڏهن تاريخي حالتون طبقاتي جدوجهد جون آهن، ۽ اسان جي سوچ جو انداز قومي آزادي جي جدوجهد جو هوندو، ته پوءِ اسان جو سمورو سياسي عمل غير سائنسي ۽ غير تاريخي ٿيندو جيڪو ساڳي وقت غير مارڪسي هوندو، ان ڪري مارڪسي سياسي عمل اهوئي آهي، جيڪو تاريخي حالتن مطابق عمل ۾ ايندو آهي، ۽ هو غير تاريخي عمل غير مارڪسي عمل آهي جڏهن اسان چئون ٿا ته پاڪستان پرست مارڪسٽ غير تاريخي سياست ڪري رهيا آهن. تڏهن ان مان اسان جي مراد به اها آهي ته اهي تاريخي حالتن کان منهن موڙي يونٽو پيائي سياست ڪري رهيا آهن. ڇاڪاڻ جو هتي جون تاريخي حالتون محڪوم قومن جي ڇوٽڪاري واري جدوجهد جون گهرجائون آهن. پر پاڪستان پرست دانشور رڳو سگهي طبقاتي جدوجهد جو رينگٽ لايو ويٺا آهن. جنهن جو ظاهر آهي ته نتيجو به اهو نڪرڻو آهي. يعني اهو ته چاليهن سالن جي گذري وڃڻ جي باوجود ڪو ڪـــڙ تيل ڪونه نڪتو آهي.

(۳)

هر طبقاتي استحصال تي بڌل رياست جو اهو مطلب نه آهي، ته اها رڳو طبقاتي استحصال ڪندي آهي. پر هڪ طبقاتي استحصال تي بڌل رياست ساڳي وقت قومي استحصال به ڪندي آهي، ان ڪري طبقاتي استحصال جي خلاف طبقاتي جدوجهد ٿيڻ گهرجي ۽ قومي استحصال جي خلاف قومي جدوجهد ٿيڻ

ڳهرجي، جيڪو استحصال جنهن طريقي سان ڪيو ويندو آهي، انهيءَ استحصال جي خاتمي جي جنگ بہ انهيءَ طريقي سان وڙهي ويندي آهي، اها ئي سياسي جدوجهد جي سائنس آهي. پر جيڪڏهن هڪ ئي رياست ۾ ٻئي استحصال ٿين ٿا تہ پوءِ ٻئي جدوجهدون هلائڻ ڳهرجن، فرق رڳو اهو رکيو آهي تہ جيڪو تضاد وڌيڪا اپريل هوندو آهي، بلڪ جيڪو تضاد سحرڪ قوت هوندو آهي، انهيءَ تضاد کي سندس اصل شڪل ۾ اٿاريو بہ ويندي آهي، تہ حل بہ ڪيو ويندو آهي.

✓ اهو ان ڪري جو طبقاتي ۽ قومي استحصال جي خلاف جدوجهد هڪ ٻئي جون سهڪاري آهن ۽ نہ هڪ ٻئي جي تضاد ۾ يا ٽڪراءَ ۾ آهن. تنهن جو مطلب تہ هر سچي، ايماندار ۽ معروضي حالتن کي سمجهندڙ مارڪسواد انقلابيءَ جو فرض آهي تہ هو نہ ڪنهن تضاد کان اکيون بند ڪري ۽ نہ نت نئاءُ ڪري ٻنهي تضادن جي حل ڪرڻ لاءِ برابريءَ جي بنيادن تي جدوجهد کي جاري رکي تہ جيئن ٻنهي تضادن کي سندن اصل شڪل ۾ سائنسي بنيادن تي حل ڪري سگهجي، جيڪڏهن قومي تضاد اپريل آهي ۽ ان کي طبقاتي تضاد جي جي تابع ڪبو يا جيڪڏهن طبقاتي تضاد اپريل آهي ۽ ان کي قومي تضاد جي تابع ڪبو تہ اهو غير مارڪسي ۽ غير تاريخي عمل ٿيندو. ڇاڪاڻ تہ جيئن تہ طبقاتي تضاد هجي يا قومي تضاد هجي، يا سامراج دشمن تضاد هجي يا جمهوري تضاد هجي جيڪو جنهن تاريخي حالت ۾ آهي. انهيءَ کي انهيءَ تاريخي حالت ۾ حل ڪرڻو آهي، جيڪڏهن جمهوري تضاد اپريل آهي، ۽ اسان قومي تضاد کي اهميت ڏينداسون تڏهن بہ غلط آهي. ۽ جي قومي اپريل آهي. ۽ اسان طبقاتي تضاد کي اهميت

۽ جي قومي تضاد اپريل آهي ۽ اسان طبقاتي تضاد کي اهميت ڏيندا سون، ته ڏهن به غلط آهي، ۽ جي طبقاتي تضاد اپريل آهي ۽ اسان پئي ڪنهن تضاد کي اهميت ڏيندا سون، ته ڏهن به غلط آهي، ان ڪري هر تضاد کي سنڌس تاريخي حالتن جي پس منظر ۾ حل ڪرڻو آهي. تضاد ڪهڙو اڳرو ۽ اپريل آهي اها ڳولا ڪرڻ پنهن جي جاءِ تي هڪ تمام وڏو فڪري گهرائيءَ ۽ جاکوڙ جو ڪم آهي جنهن لاءِ مارڪسي ۽ ليني فڪر جي ڳوڙهي تاريخي ڄاڻ ضروري آهي.

پاڪستاني رياست جو ڪردار پنهن جي پيدائشي ڏينهن کان ئي طبقاتي جبر سان گڏ قومي جبر تي به ٻڌل رهيو آهي پر طبقاتي جبر وارو تضاد پنهنجي حقيقي شڪل ۾ يعني مزدور تحريڪ جي صورت ۾ اپري نه سگهيو آهي ان جي ابتڙ قومي جبر وارو تضاد پنهن جي اصل شڪل ۾ اپري سامهون آيو آهي اهو ان ڪري جو هتي جون تاريخي حالتون انهيءَ دور مان گذري رهيون آهن جنهن دور ۾ قومي جبر جي ڪري قومي تحريڪون اپرنديون آهن. جيتوڻيڪ تاريخي طور طبقاتي جبر به آهي پر اهو پنهن جي تاريخي حيثيت وٺي نه بيٺو آهي پر قومي جبر پنهن جي تاريخي عمل مان گذرڻ جي ڪري پنهن جي ترقي پسند ۽ جمهوريت پسند شڪل وٺي بيٺو آهي پر طبقاتي تضاد پنهن جي طبقاتي شڪل نه ڏهيو پر جمهوري شڪل به نه ورتي آهي ڇاڪاڻ ته طبقاتي جبر جي خلاف جدوجهد لاءِ تاريخي حالتون پنهنجي حقيقي ڏاڪي تي ڪونه پهتيون آهن پر قومي تحريڪن جون تاريخي حالتون پنهنجي پوري تاريخي عمل ۾ بيٺيون آهن ان ڪري جيڪو ساڻهو قومي سوال کي اصل شڪل يعني قومي علحدگيءَ جي

جمهوري حق جي صورت ۾ نہ ٿو ڏسي، اهو حقيقت ۾ مارڪسي ئي نہ آهي پر هڪ اهڙو سوشل شاونسٽ آهي، جيڪو طبقاتي سوال سان لاڳاپيل ٻين سمورن مسئلن کي رڳو ان ڪري نہ ٿو قبولي جو اهي سندس ذهني شاونزم جي خلاف آهن.

(٤)

پاڪستاني ڪميونسٽ تحريڪ، پاڪستان جي وجود ۾ اچڻ کان پوءِ ٿوري وقت جي لاءِ جيتوڻيڪ ٿورو گهڻو حقيقي ترقي پسند رول ادا ڪيو آهي پر ان ڪانپوءِ ان جي بيهڪ بلڪل نڪمي ۽ غير تاريخي رهي آهي ڇاڪاڻ تہ پاڪستان جي وجود ۾ اچڻ کان پوءِ قومي استحصال وارو تضاد هڪدم پنهنجي اصل شڪل ۾ اپري ڪونہ آيو هو جيتوڻيڪ قومي استحصال پاڪستان ٺهڻ سان ئي شروع ٿي ويو هو پر انهيءَ استحصال جو احساس سٺ واري ڏهاڪي ڪانپوءِ ظاهر ٿيو آهي ۽ جيئن ئي قومي استحصال جي تضاد پنهنجي اصل شڪل ظاهر ڪرڻ شروع ڪئي آهي تيئن ئي پاڪستان پرست سوشلسٽ ۽ ڪميونسٽ تحريڪ محڪوم قومن جي جمهوري حقن سان غداريءَ جي ڪري ڪوڙو نہ پاريو آهي ڇاڪاڻ جو جيستائين قومي جبر وارو تضاد پنهنجي اصل شڪل ۾ ظاهر ڪونہ ٿيو هو تيستائين تہ اها سياست ٿي پئي سگهي، جيڪا اڄ بہ موقع پرست پاڪستاني سوشلسٽ ڪري رهيا آهن پر ان ڪانپوءِ جيئن تہ قومي جبر جي تاريخي تضاد ۾ ڦيرو آيو آهي تہ سياست ۾ بہ ڦيرو اچڻ گهرجي ها، پر پاڪستان پرست ترقي پسند قوت پنهن جي قومي بالادستيءَ کي بحال رکڻ لاءِ محڪوم قومن جي جمهوري ۽ تاريخي سياست کان بنهہ اکيون پوري ورتيون آهن. جنهن ڪري سٺ

جي ڏهاڪي کان اڳ تہ انهن ڪجھہ نہ ڪجھہ ڪري
ڏيکاريو پئي پر پوءِ مڪمل طور تي سنڌن سياست جمود جو
شڪار رهي آهي ان ڪري بقول دوستن جي تہ ”پاڪستان
جي قدامت پسند ڪميونسٽ تحريڪ کي تاريخ سنگسار ڪيو
آهي“ بدقسمتي رڳو اها رهي آهي جو سنڌ ڪانوڻي پاڪستاني
ڪميونسٽ تحريڪ تي حاڪم قوم جي ريڊيڪل ذهني
شاونسٽن جو قبضو تي ويو آهي جيڪي وري عالمي پورهيت
تحريڪ سان سلهاڙ جي بہ پيا آهن. ان ڪري جڏهن ڪڏهن
سنڌن هيءَ دعوي رهندي آئي آهي تہ هو ئي حقيقتي سياست
ڪندڙ آهن تڏهن تہ عالمي پورهيت تحريڪ سان سلهاڙيل
آهن پر جي حقيقت جي نگاه سان ڏٺو وڃي تہ عالمي پورهيت
تحريڪ سان سلهاڙجي وڃڻ جو هرو پرو اهو مطلب بہ ڪونہ
آهي تہ هو اچا ڪميونسٽ تحريڪ جيڪا عالمي پورهيت
تحريڪ سان سلهاڙيل هوندي آهي سا پنهنجي ملڪي سياست
بہ حقيقي ڪميونسٽ بنيادن تي ڪندي آهي ڇاڪاڻ جو
ڪيترائي اهڙا مثال آهن جو ملڪ جي پورهيت تحريڪ،
جيڪا عالمي پورهيت تحريڪ سان سلهاڙيل بہ هوندي آهي
تنهن تہ ڪو پوئتو ڪونہ پاريو هوندو آهي، پر وچان ئي اهڙي
ڪ غير معروف مارڪسٽ تحريڪ انقلاب آندو هوندو آهي
جنهن کي عالمي پورهيت تحريڪ جي مڃتا حاصل نہ هوندي
آهي پر انقلاب ڪانپوءِ انهيءَ کي اها مڃتا حاصل ٿي آهي
بلڪ ملڪ ۾ موجود پورهيت تحريڪ کي جيڪا عالمي
پورهيت تحريڪ سان سلهاڙيل هوندي آهي، انهيءَ کي عالمي
پورهيت تحريڪ جي طرفان نئين ۽ متحرڪ ڪميونسٽ تحريڪ
۾ ضم ٿيڻ لاءِ چيو ويندو آهي، جنهن انقلاب آندو هوندو آهي
ان ڪري ضروري ناهي تہ هر اها پورهيت تحريڪ جيڪا
عالمي پورهيت تحريڪ سان سلهاڙيل آهي، سا ملڪي سياست

به حقيقي مارڪسي بنيادن تي ڪندي آهي. ٻاڪ ڪيتريون ئي اهڙيون تحريڪون آهن. جيڪي غلط ۽ غير سائنسي ۽ غير تاريخي سياست ڪري ملڪي سياست ۾ ڪابہ اهميت حاصل ڪري نہ سگھنديون آهن جيئن پاڪستان ۾ نام نهاد ۽ قدامت پسند ڪميونسٽ تحريڪ غير تاريخي سياست ڪري رهي آهي ۽ ان ڪري اسان جي دعوي آهي تہ انهيءَ سياست جي دائري اندر ملڪ ۾ ڪوبہ انقلاب نہ تہ آئي سگھجي اهو اڳتي هلي تاريخ ڪي ثابت بہ ڪرڻو آهي، ان ڪري اسان جي اهڙا بہ دعوي آهي تہ رڳو اهي مارڪسٽ ۽ قوم پرست قوتون ئي انقلاب آڻي سگھن ٿيون. جيڪي سياست جي تاريخي تضاد کي سمجھندڙ آهن، ۽ جيڪي حقيقي تاريخي عمل هيٺ سياست ڪندڙ آهن.

(٥)

پاڪستاني سوشل شاونسٽن ١٩٤٧ع کان ئي جيڪو غير تاريخي رويو اختيار ڪيو آهي. انهيءَ ڪري هتي جي ترقي پسند انقلابي قوتن کي مسلسل ڇيهو رسندو رهيو آهي ڇاڪاڻ جو هتي جي الحاق پرست مارڪسي دانشورن محڪوم قومن جي جمهوري حقن کان اهڙي طرح اکيون ٻوٽيون آهن، جهڙي طرح سامراج نواز فوجي ٽولي جمهوري عمل کان منهن ٻئي موڙيو آهي، جيئن تہ هتي جا غير مقامي ۽ حاڪم قوم سان سلهاڙيل ريڊيڪل مارڪسي دانشور شاونسٽ رويي کي ئي اختيار ڪندا رهيا آهن انهيءَ ڪري اهي حقيقي ترقي پسند سياست بہ ڪري ڪونہ سگھيا آهن بلڪہ سندن سياست جو دائرو تقريبن اهوئي رهيو آهي، جيڪو سامراج نواز رجعت پرست استحصالي قوتن جو رهيو آهي. نہ رڳو اهو پر سندن رويو هتي

جي محڪوم قومن جي عوام سان حاڪمانہ بہ رهيو آهي اهو ئي سبب آهي جو اهي هتي جي عوامي ٻولين سان اڄ تائين هڪ بہ سڪي نہ سگهيا آهن پر ان جي ابتڙ سندن خواهش ۽ مرضي اهائي رهي آهي تہ هتي جي محڪوم قومن جو عوام پنهنجين عوامي ٻولين جي بدران سائن سندن ئي بالادست ٻوليءَ ۾ ڳالهائي انقلابي تعليم وٺي ۽ سڪي، واهہ نہ تہ هو پاڻ ان سلسلي ۾ ڪا بہ پهل ڪاري ڪرڻ لاءِ تيار ڪونہ آهن، جنهن ڳالهہ جي شاهدي پاڪستان جي عمر جي چاليهن سالن جي تاريخ ڏني آهي تہ انهن دانشورن سان ڪنهن هڪ بہ عوامي زبان ڪونہ سکي آهي جيڪو ذهني شاونزم جو هڪ واضح ۽ چٽو ثبوت آهي. ۽ جيڪو سندن من اندر ۾ مابعدالطبعييات جو آڪيرو ڏاهيو ويٺو آهي جنهن وري نظرياتي داخليت پسنديءَ جي شڪل اختيار ڪري ورتي آهي.

اهوئي سبب آهي جو محترم سبط حسن صاحب پاڪستاني تهذيب تي ڪتاب لکندي هتي جي عوامي تهذيبن ۽ ٻولين کي مڪمل طور تي نظر انداز ڪيو آهي ۽ پاڪستاني تهذيب جي شروعات پهرين عربستان کان ۽ پوءِ دهلي جي دربار کان ڪئي آهي، ۽ پاڪستان جي وجود ۾ اچڻ کان پوءِ انهيءَ تهذيب کي هندوستان سان ٽپائي هتي تو آڻي ۽ هتي جي مقامي قومي تهذيب کان مڪمل طرح اکيون پوري ڇڏي تو، ايتري قدر جو پنهنجي نامياري ڪتاب ”پاڪستان ۾ تهذيب کا ارتقا“ ۾ امير خسرو، خواجہ معين‌الدين چشتي، علامہ اقبال غالب ۽ وڏ ۾ وڏ دانا گنج بخش جو ذڪر تہ ڪري تو پر شاهہ لطيف، سچل سرمست، سامي، چام درڪ، خوشحال خان خٽڪ، خواجہ فريد ۽ بلي شاهہ وغيره جو ڪٿي بہ ذڪر نہ تو ڪري ۽ نہ ئي هتي جي ڪنهن تهذيبي اهڃاڻ ۽ علامت جو

ئي ذڪر ٿو ڪري، اها ذهني شاونزم جي هڪ شڪل آهي جيڪا مسلم مغل ثقافتي سامراجيت جي پيداوار آهي چاڪاڻ ته جيئن ته اردو زبان تاريخي طور تي عوامي ٻولين جي ٽڪراءُ ذريعي حاڪم طبقي جي عيوضي ۽ سرپرستيءَ ۾ ئي وڌي ۽ ويجهي آهي ٻاڪم عوامي ٻولين جي استحصال ڪرڻ کان پوءِ وجود ۾ آئي آهي انڪري اها ٻولي نفسياتي طور رجعت پرستيءَ ۽ حاڪم طبقي جي طبقاتي مفادن جي نمائندگي ڪري ٿي اهوئي سبب آهي، جو اردو زبان جو ترقي پسند اديب به جڏهن انهيءَ زبان جي ذريعي پنهنجن خيالن جو اظهار ڪري ٿو ته انهيءَ ذهني شاونزم جو شڪار ٿي وڃي ٿو، ۽ ان ڪري به اسان ڏٺو آهي ته پاڪستان پرست مارڪسي دانشورن سامراج نواز استحصالي طبقي ۽ رت پياڪ فوجي ٽولي جو ايترو تشدد نه سٺو آهي، جيترو محڪوم قومن جي مارڪسي ۽ قوم پرست دانشورن سٺو آهي.

اهو ان ڪري به جو حقيقي جمهوري جدوجهد ڪندڙ قوتون به اهي ئي وڌيڪ رهيون آهن، ته حڪمران طبقي جي حملن جي مزاحمت به انهن ئي وڌيڪ ڪئي آهي. پوءِ اهو ون يونٽ جو دور هجي، بنگلاديش جو وجود هجي، بلوچستان جي عوام جو قتل عام هجي، يا سنڌ ۾ ١٩٨٣ع ۽ ١٩٨٦ع واري جدوجهد هجي. مطلب ته محڪوم قومن جي انقلابي ۽ قوم پرست جمهوري قوتن هن رياست تي قابض حڪمران طبقي جو سڀ کان وڌيڪ جبر سٺو آهي، ان ڪري هتي جي محڪوم قومن جا ترقي پسند ۽ قوم پرست ساٿيون هزارين نه پر لکن جي تعداد ۾ ڪٺا ويا آهن. سندن گهر ٻار ۽ عزتون لٽيون ويون آهن. سامراجي ۽ فسطائي بربريت جو نشانو پاڪستان ۾ جيترو قوم پرست ساٿيون ٿيو آهي. ايترو گهٽ ۾ گهٽ ايشيا ۾ ٻيو ڪونه ٿيو آهي.

(د)

٧. هر شيءِ ۽ ڏيک جي ترقيءَ ۾ تضادن جا ٻه پهلو ٿين ٿا. هڪ بنيادي ۽ ٻيو غير بنيادي ۽ اهي ٻئي تضاد هڪ ٻئي جا آذاري به ٿين ٿا- يعني اهي ٻئي تضاد هڪ ٻئي کان جدا يا الڳ ڪو وجود ڪونه ٿا رکن، پر اهي ٻئي تضاد هڪٻئي ۾ هڪ ئي وقت موجود رهن ٿا- ۽ اهي ٻئي تضاد هڪ ٻئي جي ميچتا ۽ قبوليت تي دارومدار رکن ٿا- ۽ هڪ ٻئي سان مشروط لاڳاپيل آهن- ۽ هڪ ٻئي ۾ تبديل به ٿيندا رهندا آهن- نه رڳو فطرت ۾ پر سماج ۽ سماجي شعور ۾ پڻ، اهي ٻئي تضاد هڪ ٻئي جي ميچتا ۽ قبوليت هيٺ مشروط لاڳاپيل آهن- مثال طور ڪنهن طبقاتي سماج ۽ رياست ۾ طبقاتي جبر به ٿيندو آهي ته قومي جبر به ٿيندو آهي ته اتي طبقاتي ۽ قومي تضاد هڪ ٻئي سان مشروط لاڳاپيل هوندا آهن- ۽ ان ڪري اهي ٻئي تضاد هڪ ٻئي جي ميچتا ۽ قبوليت کانسواءِ حل به ڪي نه ٿا سگهن- يعني جي قومي تضاد ڪي نه قبوليو ته طبقاتي تضاد حل نه ٿيندو-

اهوئي سبب آهي جو حقيقي ترقي پسند ۽ انقلابي تنظيم يا پارٽي اهيا ٿي سگهي ٿي، جيڪا انهن تضادن کي سندن اصل شڪل ۾ ڏسندي ۽ حل ڪندي آهي، يعني طبقاتي تضاد کي سماجي انقلاب جي ذريعي ۽ قومي تضاد کي ”قومي خود اراديت جي حق“ جي ذريعي حل ڪرڻ جي لاءِ جدوجهد ڪندي آهي- پر جي سماجي انقلاب لاءِ قومي تضاد کان اکيون پوريون وبنديون ته سماجي انقلاب جي جدوجهد ۾

مظلوم قومن جو عوام وڏي پيماني تي شريڪ نہ ٿيندو ۽ جي قومي آزاديءَ لاءِ سماجي انقلاب کان اڪيلن پوريون وينديون تہ قومي آزاديءَ جي جنگ ۾ ملڪ جو سمورو پورهيت طبقو شامل ٿي نہ ٿو سگھي، ان ڪري قومي آزاديءَ جي جنگ کان لنوائڻ، سوشل شاونزم آهي، ۽ سماجي انقلاب جي جدوجهد کان لنوائڻ قومي شاونزم آهي، ڇاڪاڻ جو سوشل شاونزم سماجي انقلاب نہ آهي- ۽ قومي شاونزم، ”قومي خودارادیت جو حق“ نہ آهي- ٻنهي لفظن ۾ قومن جي علحدگيءَ جي جموري حق کان انڪار پرولتاري بين‌الاقواميت کان انڪار آهي. ۽ سماجي انقلاب کان انڪار ”قومن جي خودارادیت جي حق“ جي تاريخي عمل کان انڪار آهي- اهو انڪري جو ”قومي خودارادیت“ جي حق جو انڪاري سماجي انقلاب، قومن جي برابريءَ جي جمهوري حق کي تسليم نہ ڪندو آهي- ۽ سماجي انقلاب جي انڪاري علحدگي پورهيت طبقي جي تاريخي عمل کي تسليم نہ ڪندي آهي-

(٧)

ڇيو ويو آهي تہ منهنجي طرفان لکيل جائزن ۾ محڪوم قومن جي جمهوري حقن لاءِ پاڪستاني سوشل شاونسٽن جي خلاف تہ لکيو وڃي ٿو پر رجعت پرست استحصالي طبقن جي خلاف نہ ٿو لکيو وڃي- ان لاءِ عرض آهي تہ هڪ تہ رجعت پرست قوتن ۽ سامراج جي خلاف بہ لکندو آهيان- پر اصل ڳالهہ هيءَ آهي تہ سامراج نواز رجعت پرست قوتن کان محڪوم قومن جي جمهوري حقن جي حمايت حاصل ڪرڻ ”ٻيرن کان ٻرن گھرڻ“ جي برابر آهي انهيءَ ڪري انهن

ساسراج نواز رجعت پرست استحصالي قوتن جي خلاف انقلابين
کي جنگ ڪرڻي آهي، پر ترقي پسند مارڪسي فڪر جي
ماڻهن کان محڪوم قومن جي آزاديءَ لاءِ حمايت حاصل
ڪرڻي آهي- انهيءَ ڪري مارڪسي ليننيءَ نقطي نظر هيٺ
بحث مباحثن ۽ چنڊ ڇاڻ ذريعي هڪ ٻئي کي سمجهڻو ۽
سمجهائڻو آهي- ۽ انهيءَ سمجهڻ ۽ سمجهائڻ لاءِ ئي اهڙا بحث
۽ مباحثا ضروري آهن- محڪوم قومن جي قومي آزاديءَ جي
حمايت حاڪم قوم جي حقيقي ترقي پسند ۽ مارڪسواد
انقلابين کان حاصل ڪرڻي آهي- پر جي اهيا حمايت نه ٿا
ڪن يا ان لاءِ جدوجهد نه ٿا ڪن- پوءِ انهن کي ڏسي ۽
پرکي چوڻو آهي- ته آيا اهي سچا پڪا مارڪسٽ ۽ سوشلسٽ
آهن به يا ڪونه آهن- جي آهن ته پوءِ ڪين محڪوم قومن
جي آزاديءَ لاءِ محڪوم قومن جي عوام سان گڏجي، پنجابي
حڪمران طبقي جي خلاف جنگ ڪرڻي آهي- ۽ اهيو انهن
جو تاريخي فرض آهي- ورنه تاريخ ڪنهن ڏي واجهائيندي ڪانه
آهي- بلڪه تاريخ پنهنجو فيصلو پاڻ ڪندي آهي-

(١)

چيو وڃي ٿو ته: "هڪ اهڙي گڏيل قومي رياست، جنهن ۾ اقتدار اعليٰ جو مالڪ عوام نه هجي ۽ جيڪا رياست سامراج جي جديد پيداوار به هجي. ڪهڙي طرح به عوام کي جمهوري حق نٿي ڏئي سگهي. انڪري اهڙي رياست ۾ قومن جي برابري جا جمهوري حق به ماڻي نٿا سگهن."

اهوئي سبب آهي جو مارڪسواد انقلابي اهڙيءَ جبر پسند رياست ۾ جڏهن پڻ جمهوري حقن لاءِ وڙهندا آهن، تيئن قومن جي برابري واري جمهوري حق لاءِ به وڙهندا آهن ۽ قومن جي برابري وارو جمهوري حق رڳو سياسي آزادي يعني علحدگي جو جمهوري حق آهي. جيڪو مارڪسواد انقلابي محڪوم قومن جي علحدگي جي جمهوري حق لاءِ پڻ جمهوري حقن وانگر نٿو وڙهي.

اهو حقيقت ۾ نه انقلابي، نه سوشلسٽ ۽ نه ڪميونسٽ چوائڻ جو حقدار آهي. ڇاڪاڻ جو ڪيس سڀ کان اڳي جمهوريت پسند ٿيڻو آهي ۽ غير جمهوري داخليت جي خلاف ويڙهه ڪرڻي آهي. جيڪا داخليت سنڌس من جي اندر سماجي شاونزم جي شڪل ۾ مابعد الطبيعات جو سنڌ منڊيو وڌي هوندي آهي.

اسان جو چوڻ آهي ته جئين ملڪ اندر هلندڙ سامراج دشمن جمهوري جدوجهد، پڻ جمهوري جدوجهد کان جدا يا الڳ نه آهي. تيئن قومن جي برابري واري جمهوري جنگ به سامراج دشمن جمهوري

جدوجهد جو ضد نہ آهي. بلڪ اهي ٻئي جدوجهدون ۽ ويڙهون هڪ ٻئي جو لازم ۽ ملزوم حصو آهن.

انڪري انهي ٻنهين جدوجهدن کي برابري جي بنيادن تي هلائڻو آهي- نہ هڪ کي تيز تر ڪري ۽ ٻئي کي معمولي يا هلڪي نموني- چاڪاڻ جو اهي ٻئي جمهوري جدوجهدون نہ هڪڙي ئي ڳالهہ آهن انڪري انهن ٻنهين کي جدا سمجهڻ يا الڳ ڪري ڏسڻ جمهوريت پسندي ڪانہ آهي.

تہ پوءِ سوال ٿو اٿي تہ قومن جي برابري لاءِ يعني قومن جي علحدگي جي جمهوري حق لاءِ ويڙهہ بہ سوشلسٽن ۽ ڪميونسٽن کي ئي ڪرڻ گهرجي تہ جيئن جمهوري جدوجهد جي سموري محاذ کي بورزوا قيادت کان ڦيرائي پورهيت قيادت هيٺ رکي سگهجي.

ٻيءَ صورت ۾ جيڪڏهن سوشلسٽ تحريڪ محڪوم قومن جي علحدگي جي جمهوري حق لاءِ ويڙهہ نہ ڪندي تہ پوءِ انهيءَ جدوجهد جو نتيجو بورزوا طبقي جي طبقاتي مفادن ۾ نڪرڻو آهي ۽ اها نااهلي يا نالائقي نام نهاد سوشلسٽ تحريڪ جي ئي حصي ۾ وڃڻي آهي.

چاڪاڻ جو اهڙي نام نهاد سوشلسٽ تحريڪ محڪوم قومن جي قومي خود اختياري جي جمهوري حقن واري واڳ بورزوازيءَ جي حوالي رڳوان ڪري ڪندي آهي، جو محڪوم قومن جي علحدگي جي جمهوري حق جا سوشل شاونسٽ يعني حاڪم جي نام نهاد سوشلسٽ قوت منڪر هوندي آهي.

جڏهن تہ ڊيموڪريٽ ڊيموڪريسي جي هر شڪل لاءِ هڪجهڙي ويڙهہ ڪندا آهن پر سوشل شاونسٽ ئي رڳو محڪوم قومن جي علحدگي جي جمهوري حق جا مخالف ٿين ٿا، اهو ان لاءِ جو اهڙي نام نهاد سوشلسٽ يا ڪميونسٽ

تحريڪ ظالم ۽ حاڪم قوم سان وابستگي جي ڪري ذهني طرح بالادستي جي شاونزم جو شڪار ٿئي ٿي ۽ اهــا پنهنجي سامراجــي ذهنيت جي شاونزم جــي ڪري ”قومن جــي خــود اراديت جــي جمهوري حق“ بلڪل ائين مخالف هوندي آهي. جيئن سامراجي قوتون سموري جمهوري جي خلاف هونديون آهن.

✓ اسان ڏن ملڪ جي محڪوم قومن جي عليحدگي جــي جمهوري حق جي ڳالهه ان ڪري به زور ڏئي ڪندا آهيون جو حاڪم قوم جون سوشلسٽ قوتون توڙي پورهيت طبقو محڪوم قومن جي برابري جي عليحدگي واري جمهوري حق جو اڏوئــي ڪنڊ مخالف آهي. جهڙو حاڪم قوم جــو سامراج نواز بورزوازي جاگيردار ۽ فاشٽ فوجي ٽولو آهي.

پر جي حاڪم قوم جون سوشلسٽ قوتون ۽ پورهيت طبقو محڪوم قومن جي جمهوري حقن لاءِ حقيقي سوشلسٽ جمهوري جدوجهد ڪندڙ هجي ها ته پوءِ ٿي سگهيو ٿــي ته محڪوم قومن جون سوشلسٽ انقلابي قوتون ۽ پورهيت طبقو ساڻن گڏيل انقلابي جدوجهد ڪري ها. پر ٿيو چا آهي ته حاڪم قوم جي نام نهاد سوشلسٽ قوت توڙي پورهيت طبقي پنهنجين سمورين فڪري ۽ عملي سرگرمين جي ذريعي ثابت ڪيو آهي ته اهــي محڪوم قومن جــي حقيقي جمهوري حق جـا مخالف آهــن. انڪري محڪوم قومن جو مارڪسواد انقلابــي مجبور ٿيو آهي ته اها جنگ هــو اڪيلي سر ۽ الڳ ٿي وڙهي ۽ جڏهن اهــا جنگ الڳ وڙهي ويندي تڏهن لازمي طور اها جنگ پاڪستاني رياست کان جدائي ۽ عليحدگي ڪانسواءِ ٿي نٿي سگهي. گڏيل جدوجهد رڳو تڏهن ٿي سگهي ٿي.

جڏهن حاڪم قــوم جـــي نام نهاد سوشلسٽ تحريڪ پنهنجي سوشل شاونسٽ سامراجي ذهنيت تان هٿ ڪڻندي يعني حاڪم قوم ڪــي ملندڙ مخصوص ۽ امتيازي حقن جــي خلاف

جنگ ڪندي. ٻيءَ صورت ۾ گڏيل جدوجهد جو تصور به نٿو ڪري سگهجي- بلڪل ائين جيئن ڦورو طبقي سان لاڳاپيل هڪ ماڻهو تيسين مارڪسٽ سوشلسٽ يا ڪميونسٽ ٿي نٿو سگهي. جيسين پنهنجي ڦورو طبقي کي مليل مخصوص، امتيازي ۽ رعايتي حقن جي خلاف آواز نٿو اٿاري ۽ جنگ نٿو ڪري. بلڪل ائين هر اهو ماڻهو جيڪو حاڪم ۽ بالادست قوم سان واسطو رکندڙ آهي، جيسين پنهنجي ڦورو قوم کي مليل مخصوص، امتيازي ۽ رعايتي حقن جي خلاف آواز نٿو اٿاري ۽ جنگ نٿو ڪري تيسين نه مارڪسي، نه سوشلسٽ ۽ نه ڪميونسٽ آهي. پر انجي ابتڙ هو هڪ اهڙو سوشل شاونسٽ آهي، جيڪو حاڪم ۽ بالادست قوم جي فرد هجڻ جي حيثيت ۾ محڪوم قومن جي هر انهيءَ برابري واري جمهوري حق جو مخالف آهي. جيڪو حاڪم قوم- محڪوم قومن جو حق ڦٻائڻ ويٺي هوندي آهي.

ان ڪانسواءِ اسانجو اهو پڻ چوڻ آهي ته اسان هر انهيءَ قوم پرستيءَ جي به خلاف آهيون جنهن قوم پرستي جي ذريعي ڪا به قوم مجموعي طور پاڻ لاءِ ۽ پنهنجي بورزوازي لاءِ ٻين قومن کان وڌيڪ مخصوص، امتيازي يا رياعتي حق گهرڻ يا رکڻ چاهيندي آهي. ڇاڪاڻ ته اهڙي قومپرستي جيئن ته ٻين قومن جا جمهوري حق ڦٻائڻ گهرندي آهي.

انڪري اهڙي قومپرستي، انهيءَ قومپرستيءَ جي بلڪل ابتڙ آهي. جنهن تحت ڦريل قومون، پنهنجا ڦريل جمهوري حق واپس وٺڻ چاهينديون آهن. ڇاڪاڻ ته هڪ اهڙي قومپرستي جيڪا ڦريل قومي جمهوري حق واپس وٺڻ چاهيندي آهي. سا جمهوريت پسند ۽ قومپرست هوندي آهي. انڪري اهڙي قوم پرستي ترقي پسند ۽ عوام دوست هوندي آهي. جيڪو ماڻهو اهڙي جمهوريت پسند قوم پرستيءَ جي خلاف ڳالهائيندو آهي.

✓ اهو سڌيءَ ريت چئي ته محڪوم قومن جي جمهوري حقن جي خلاف ۽ حاڪم قوم جي شاونسٽ قوم پرستيءَ جو حامي ٿي پوندو آهي. جنهن فاشسٽ قوم پرستيءَ جي ذريعي حاڪم قوم غير جمهوري ڍنگ جي ذريعي محڪوم قومن جا جمهوري حق غصب ڪندي آهي.

اسانجو چوڻ آهي ته اسان قومپرستيءَ جي باري ۾ جڏهن به ڳالهائيندا آهيون. تڏهن قوم پرستيءَ جي جمهوريت پسند ترقي پسند ماهيت کي ضرور اڳيان رکندا آهيون. چاڪاڻ ته جنهن به قوم پرستي هيٺ ٻين قومن جا حق کسيا ويندا آهن يا ٻين قومن جي حقن ڦرڻ جي خواهش ڪئي ويندي آهي. اها جارحيت پسند قومپرستي هوندي آهي ۽ اهڙي قومپرستي پنهنجي ماڻهن ۽ ماهيت جي لحاظ کان سامراج نواز ۽ عالمي پورهيت تحريڪ جي دشمن هوندي آهي. انڪري اهڙي قومپرستي غير جمهوري به هوندي آهي. چاڪاڻ ته اهڙي قومپرستي استحصال پسند يعني ٻين قومن جو استحصال ڪندڙ هوندي آهي پر ان جي ابتڙ جيڪا قومپرستي ڪسيل جمهوري حقن جي بحالي چاهيندي آهي سا ترقي پسند جمهوريت پسند ۽ آزادي پسند هوندي آهي ان ڪري اهڙي قوم پرستي سامراج دشمن ۽ عالمي پورهيت تحريڪ جي گهٽي ۾ گهٽي حامي هوندي آهي - اهو ان ڪري به جو اهڙي قومپرستي قومي استحصال جي سڀني شڪلن جي خلاف به هوندي آهي ته طبقاتي استحصال جي به خلاف هوندي آهي - پر ان جي ابتڙ محڪوم قومن جا حق غصب ڪندڙ قوم پرستي نه رڳو قومي استحصال جي حامي هوندي آهي پر طبقاتي استحصال جي به حامي هوندي آهي -

اهوئي سبب آهي، جو اهو چوڻ سورنهن آنا سچ آهي ته جيئن هڪ استحصالي طبقي جو ساٿهو جيسين پنهنجي هم شريڪ مٿئين طبقي جي خلاف آواز نه ٿو اٿاري ۽ جنگ نه ٿو ڪري

تيسين اهو نه مارڪسي نه ترقي پسند ۽ نه جمهوريت پسند آهي- بلڪل ائين هڪ حاڪم قوم جو ماڻهو، جيسين پنهنجي حاڪم قوم جي ڏاڍ ۽ ڦرلٽ جي خلاف آواز نه ٿو اٿاري ۽ جنگ نه ٿو ڪري تيسين اهو نه مارڪسي نه جمهوريت پسند ۽ نه بين الاقواميت پسند آهي چاڪاڻ جو جيسين ڪو به شخص پنهنجي قوم کي مٿانڊ سمورن مخصوص، رعايتي ۽ امتيازي حقن تان هٿ کڻڻ لاءِ تيار نه آهي- تيسين اهو هڪ اعڙو شاونسٽ قوم پرست آهي- جيڪو پنهنجي ظالم ۽ حاڪم قوم جي جارحانه ڦرلٽ جو حامي آهي- جيئن ڪامريڊ لينن چيو آهي ته "جيڪو شخص قومن ۽ زبانن جي برابري تسليم نه ٿو ڪري ۽ ان جي خلاف وڙهي واڪ جهنڊو بلند نه ٿو ڪڍي يا جيڪو شخص سمورن قومي ظلم ۽ ڏاڍ ۽ اڻ برابري جي خلاف آواز نه ٿو اٿاري ۽ جنگ نه ٿو ڪري اهو نه مارڪسي آهي نه جمهوريت پسند آهي"- (١)

چوڻ جو مطلب، آهي ته محڪوم عوام جا جمهوري حق هجن يا محڪوم قومن جا جمهوري حق هجن- جيڪو شخص انهن حقن جي لاءِ جدوجهد نٿو ڪري ته پوءِ اهو جمهوريت پسند به ٿي نٿو سگهي- جيڪڏهن جمهوريت پسند ٿي نٿو سگهي ته مارڪسي ٿي نٿو سگهي جيڪڏهن مارڪسي ٿي نٿو سگهي بين الاقواميت پسند ٿي نٿو سگهي ته سوشلسٽ يا ڪميونسٽ ٿي نٿو سگهي، بلڪ سوشل شاونسٽ، مرڪزيت پسند ۽ سامراجي ذهنيت وارو ٿي سگهي ٿو، جيڪو پنهنجي سامراجي قومي بالادستي جو حامي ٿئي ٿو.

(١) لينن- "قومي مسئلي جو تنقيدي جائزو ۽ قومي خود اختياري جو حق" صفحه ١۴-

(۲)

ڇو وچي تو ته! پنجابي قوم جي سوشلسٽ ۽ ترقي پسند قوتن ۽ پورهيت طبقي کي سنڌ ۽ ٻين محڪوم قومن جي قومي آزاديءَ جي حمايت رکڻو تڏهن ڪرڻي آهي، جڏهن سنڌ ۽ ٻين محڪوم قومن جي قومي آزاديءَ جي تحريڪ کي سنڌن مزدور طبقي جي اڳواڻيءَ ۾ هلايو ويندو!

جڏهن ته اسانجو چوڻ آهي ته مارڪسي ـ ليننني بين الاقواميت جو اهو اصول رکڻو هڪ اهڙيءَ رياست سان لاڳو ٿيڻو آهي - جيڪا مزدور طبقي جي حڪمرانيءَ هيٺ هوندي آهي يعني هڪ اهڙي رياست جيڪا پورهيت راڄ [پرولتاري آمريت] هيٺ سوشلزم جي اڏاوت ۾ مصروف هوندي آهي -

جي ڪا قوم هڪ اهڙيءَ پورهيت راڄ واري رياست کان علحدگيءَ جو جمهوري حق، سياسي آزاديءَ جي صورت ۾ استعمال ڪرڻ گهرندي آهي ته اهو حق انهيءَ قوم کي ان قوم جي پورهيت طبقي ”پورهيت پارٽي“ جي گهر هيٺ ئي ڏئي سگهبو آهي - ڇاڪاڻ ته پورهيت راڄ [پرولتاري آمريت] هيٺ، قومن پنهنجا جمهوري حق [جنهن ۾ علحدگيءَ جو حق ٻه شامل هوندو آهي -] پاڻ وٽ مشروط محفوظ هئڻ جو حق رکندي، رضاڪارانه طور سوشلسٽ رياست کي منتقل ڪنديون آهن - ان ڪري قومن جي برابريءَ وارا اهي رضاڪارانه مشروط منتقل ٿيل حق رکڻو اهي پورهيت پارٽيون ئي واپس وٺي سگهنديون آهن - جيڪي انهن جمهوري حقن کي پنهنجي مجموعي عوام جي مرضيءَ هيٺ رضاڪارانه طور منتقل ڪرڻ جون مجاز هونديون آهن - پر هڪ اهڙي غير جمهوري ۽ جبر پسند رياست جنهن هيٺ قومن جي برابريءَ وارا جمهوري حق ڪسيل هوندا آهن - ۽ هر جبر پسند رياست، جيئن ته استحصالي طبقي جي

رياست هوندي آهي- جيڪا بغير ڪنهن تفريق جي غير مشروط طور استحصالي طبقي جي اجتماعي مفادن جو چاڪ ڪندي آهي- ان ڪري هڪ اهڙيءَ قرلت تي پڌل جبر پسند رياست ۾ سموريون حقيقي جمهوريت پسند ۽ پورهيت پارٽيون پڻ سمورن جمهوري حق وانگر قومن جي علحدگيءَ جي جمهوري حق جي به غير مشروط حمايت ڪنديون آهن- ٻيءَ صورت ۾ انهن پارٽين جو ڪردار جبر پسند رياست تي قابض ڦورو طبقي جي حمايت ۾ ويندو آهي-

جيئن ته قومي ۽ طبقاتي جبر تي پڌل هڪ رياست ۾ جڏهن محڪوم قومون "قومي خود اختياريءَ جو حق" گهرنديون آهن- تڏهن جبر پسند رياست تي قابض حڪمران طبقو محڪوم قومن لاءِ علحدگيءَ جي جمهوري حق گهرندڙ ماڻهن ۽ پارٽين کي ظلم، ڏاڍ ۽ بربريت جي ذريعي ڪچلي محڪوم ماڻهن کي رت ۾ وهنجاريو ويندو آهي- جنهن ڪري اهڙيءَ صورت حال ۾ محڪوم قوم جي پورهيت عوام سان گڏ وچولو داخلو به ته محب وطن بورزوا طبقو به انهيءَ بربريت جو شڪار ٿيندو آهي- اهڙيءَ حالت ۾ حاڪم قوم جو پورهيت طبقو ۽ سوشلسٽ پارٽيون يا ٻي ترقي پسند قوت جيڪڏهن انهيءَ بربريت جي خلاف آواز نه ٿي اٿاري يا پنهنجيءَ قوم جي حڪمران طبقي جي خلاف جنگ نه ٿي ڪري ته پوءِ اهو سندن هڪ اهڙو فاشسٽ رويو آهي جيڪو فاشسٽ حڪمران طبقي جي انهيءَ خوني کيل جي همت افزائي ڪندو آهي-

پلا جي سنڌ، بلوچستان ۽ ٻين مظلوم قومن جو عوام پنهنجي محڪوم قوم جي بورزوازيءَ جي قيادت ۾ ڏيي سهي- پنجاب جي غيرجمهوري فاشسٽ فوجي قوت سان ٽڪراءَ ۾ اچي ٿو- يا ان جي خلاف غاوت ڪري ٿو- جيڪا جابر رياست تي قابض پنجابي حڪمران طبقي کي هر صورت ۾

ڪمزور ڪري ٿي تہ پوءِ اها قومي بغاوت آخر ڇا جي ڪري نہ ٿيڻ گهرجي جڏهن تہ اهڙي بغاوت جي نتيجي ۾ رڳو پنجاب جو سامراج نواز حڪمران طبقوئي شڪست جو شڪار ٿئي ٿو.

اسان جي خيال ۾ اهڙيءَ بغاوت جي جيڪي ماڻهو گروهہ يا جماعتون ۽ قوتون مخالفت ڪن ٿيون. سا هڪ نہ پر هر معنيٰ ۾ سامراج نواز حڪمران ٽولي جي حمايت جي هڪ شڪل آهي. ڪامريڊ لينن جو چوڻ آهي تہ: جيتريقدر مظلوم ۽ مجبور قوم جو بورزوازي ظالم ۽ جابر قوم سان ويڙهہ ڪندو آهي. اسان هميشه، هر حال ۾ ۽ سڀ ڪان وڌيڪ ثابت قدميءَ سان سندس حق ۾ آهيون.... ڇاڪاڻ تہ مظلوم ۽ مجبور قوم جي هر بورزوا قوم پرستيءَ ۾ هڪ عام جمهوري مواد هوندو آهي. جنهن جو منهن ظلم، ڏاڍ ۽ بربريت جي خلاف هوندو آهي. ان ڪري انهيءَ مواد جي اسان بنان ڪنهن رڪ رڪاءَ جي حمايت ڪندا آهيون". (٢)

پاڪستان هڪ انقلابي جمهوري رياست نہ پر سامراج پرست رياست آهي. ان ڪري هتي جي محڪوم قومن جي علحدگيءَ جي جمهوري حق جي مخالفت سامراج پرست قوترو طبقو ڪري ٿو تہ اها ڳالهہ سمجهہ ۾ بہ اچي ٿي ۽ جيئن تہ هتي جي محڪوم قومن جي قومي آزاديءَ جون تحريڪون فطري طور جمهوريت پسند، ترقي پسند ۽ سامراج دشمن آهن. جنهن ڪري انهن کي سامراج نواز رياستي ادارن جي ذريعي ڪچليو وڃي ٿو. پر جڏهن پاڪستاني ڪميونسٽ تحريڪ تي قابض رياست پرست مارڪسٽ ۽ سوشلسٽ محڪوم قومن جي جمهوري حق جي مخالفت ڪن ٿا. تڏهن اهو چوڻ ۾

---

(٢) لينن — قومي مسئلي جو تنقيدي جائزو ۽ "قومن جي خود اختياريءَ جو حق" صفحہ — ٦٤ — ٦٥.

ڪابہ هڪ نہ ٿي ٿئي تہ اهي اصل ۾ سامراج پرست بورزوازي ۽ جاگيردار طبقي ۽ رت پياڪ فوجي ٽولي جا پيچ لٽڪائو آهن- جيئن لينن چيو آهي تہ- "جيڪو سوشلسٽ محڪوم قومن جي الڳ ٿيڻ واري جمهوري حق کي وات سان تہ تسليم ڪري ٿو پر ان لاءِ عملي طرح ويڙهہ نہ ٿو ڪري- اهو حقيقت ۾ زار شاهيءَ جو دلال ۽ سامراجي آهي"- (٣)

اصل ۾ پاڪستاني ڪميونسٽ تحريڪ تي قابض حاڪم قوم جي سوشل شاونسٽن کي خبر ئي ڪانهي تہ ڪهڙين تاريخي، سياسي ۽ سماجي حالتن هيٺ قومي تحريڪن جي حمايت ڪرڻي آهي ۽ ڪهڙين ۾ مخالفت ڪرڻي آهي، چوڻ جو مطلب آهي تہ هڪ سامراج دشمن قومي جمهوري رياست توڙي پورهيت راڄ واريءَ رياست ۾ جڏهن بہ ڪي سامراج نواز استحصالي طاقتون نام نهاد علحدگيءَ جون تحريڪون هلائينديون آهن، تڏهن اهڙيون تحريڪون عوام دشمن هونديون آهن. پر جڏهن هڪ سامراج نواز رياست ۾، سامراج دشمن [چاڪاڻ تہ هر سامراج نواز رياست ۾ قومي تحريڪون لازمي طرح سامراج دشمن ئي ٿيون آهن] قومي تحريڪون اڀرنديون آهن تڏهن قومي تحريڪون جمهوريت پسند، ترقي پسند ۽ بين الاقواميت پسند هونديون آهن. ۽ اهڙين تحريڪن جي سوشلسٽن کي هر صورت ۾ حمايت ڪرڻي آهي.

مطلب تہ هڪ سامراج دشمن انقلابي جمهوري رياست ۾ قومن کي جيئن تہ برابريءَ وارا جمهوري حق [جن ۾ علحدگيءَ جو جمهوري حق بہ شامل هوندو آهي] مليل هوندا آهن ان ڪري اهڙيءَ رياست ۾ قومي تحريڪون پورهيت طبقي

---

(٣) لينن - قومي مسئلي جو تنقيدي جائزو ۽ "قوميت جي خود اختياريءَ جو حق" صفحہ - ١٨٤.

جي مفادن وٽان نہ پر ڦورو طبقي جي طبقاتي مفادن وٽان هلنديون آهن. ڇاڪاڻ جو هڪ سامراج دشمن پورهيت رياست جيئن تہ ڦورو طبقي جي طبقاتي مفادن جي خلاف ڪم ڪندي آهي، ان ڪري ڦورو طبقو پنهنجن طبقاتي مفادن جي بحاليءَ لاءِ عليحدگيءَ جي تحريڪن جي دعوا ڪندو آهي جڏهن تہ هڪ طبقاتي استحصال تي ٻڌل رياست ۾ استحصالي طبقي جا طبقاتي مفاد بنا ڪنهن تفريق جي غير مشروط محفوظ هوندا آهن. جنهن ڪري طبقاتي استحصال تي ٻڌل رياست ۾ استحصالي طبقن جي طرفان قومي عليحدگيءَ جي جمهوري حق جي جدوجهد هلائڻ جو سوال بنهہ گهٽ پيدا ٿيندو آهي.

اهوئي سبب آهي جو هڪ سامراج دشمن پورهيت رياست ۾ ڦورو طبقن جي طرفان هلايل نام نهاد عليحدگيءَ جي تحريڪن جي عالمي سامراجي قوت ڪان ئي حمايت [جيئن افغانستان ۾ مجاهدن جي پنيرائي ۽ هندستان ۾ خالصتان تحريڪ لاءِ حمايت] حاصل ڪئي ويندي آهي. جيڪا پورهيت عوام جي خلاف استعمال ٿيندي آهي. اهڙيءَ صورت ۾ انقلابي رياست تي قابض پورهيت طبقي جي طبقاتي مفادن جي نگهبان پورهيت پارٽي، سامراج نواز استحصالي قوتن کي اهڙي اجازت ڪڏهن بہ نہ ڏيندي آهي، جنهن تحت استحصالي طبقو پنهنجن مخصوص طبقاتي استحصالي مفادن جي بحاليءَ لاءِ نام نهاد عليحدگيءَ جون تحريڪون هلائيندو آهي. ۽ عوام کان ”قومي خود اختياريءَ جو جمهوري حق“ کسرائي واپس عالمي سامراج جي حوالي ڪندو آهي.

پر هڪ پورهيت رياست ڪان، پورهيت طبقو، جنهن جي نمائندگي پورهيت پارٽي ڪندي آهي ”قومي خود اختياريءَ جي جمهوري حق“ جي جڏهن بہ گهر ڪندو آهي تڏهن اهو

"قومي خود اختياريءَ جو جمهوري حق" ڏيٺو پوندو آهي ٻيءَ صورت ۾ پورهيت رياست، پورهيت رياست نہ رهندي آهي. پر فرض ڪجي ٿو تہ اهو علحدگيءَ جو حق پورهيت رياست کان جمهوريت پسند پورهيت عوام جي جاءِ تي سامراج نواز ڏورو طبقي جي آمريت قائم ڪرڻ لاءِ گهريو وڃي ٿو. تہ پوءِ پورهيت جمهوري رياست تي فرض ٿو عائد ٿئي تہ اها عوام جي انهيءَ جمهوري حق جي حفاظت ۽ بچاءُ ڪري جيڪو جمهوري حق پورهيت طبقي مشروط رضاڪارانہ طور پنهنجيءَ برادر پورهيت جمهوري رياست کي منتقل ڪيو هوندو آهي.

(٣)

پاڪستان جو موجوده سرمائيدار طبقو جمهوريت پسند ان کري بہ ٿي نٿو سگهي، جو اهو ووٽ جي ذريعي اسيمبليءَ ۾ اچي نٿو سگهي. ڇاڪاڻ جو هو غير مقامي سرمائيدار آهي ۽ کيس مقامي ماڻهن جي طرفان ووٽ ملي نٿو سگهي. ان ڪري ٿئي ڇا ٿو جو اهو غير مقامي سرمائيدار ملڪ جي اسيمبليءَ ۾ اچي سڌي سنئين بورزوا جمهوريت جي اڳواڻي ڪرڻ جي بجاءِ مقامي جاگيردار ۽ زميندار کي، اقتدار ۾ شريڪ ٿو ڪري ۽ اهڙيءَ طرح کيس چونڊرائي، نام نهاد اسيمبليءَ ۾ وڏاري طاقت پاڻ وٽ رکي، پنهنجو گڏو ڪري هلائي ٿو ۽ پاڻ عالمي سامراج جي گماشتي جي حيثيت ۾ فوج جي ڇٽيءَ هيٺ حڪومت ڪندو رهي ٿو.

جيئن تہ ملڪي معيشت تي غير مقامي سرمائيدر قابض آهي. ان ڪري رياست تي حڪمراني بہ [ڪاموڙڪي سرمائيداري سان سلهاڙجي] سرمائيدار ڪري ٿو. ۽ عوامي طاقت کي قبضي ۾ ڪرڻ لاءِ مقامي جاگيردار ۽ زميندار کي استعمال ڪري ٿو

جيڪي عوام ڪان پارليامنٽ لاءِ ووٽ جو سرٽيفڪيٽ وٺي اچي ٿو، جنهن لاءِ ڪيس رڳو عوامي طاقت ڪسي قبضي ۾ رکڻو آهي پر رياست تي قابض غير مقامي سرمائيدار جو دلال پڻ ٿي رهڻو آهي، جنهن جي پشت ۾ سامراج نواز فوجي ادارو آهي.

جڏهن ته هتي منڊيءَ ڪان ئي ملڪ جي مقامي قومي سرمائيدار کي اڀرڻ نه ڏنو ويو آهي ڇاڪاڻ جو جيئن ته قومي سرمائيدار مقامي ماڻهن مان ئي هوندو آهي ان ڪري ان کي هڪ پاسي عالمي سامراج پوئتي ڌڪيندو آيو آهي. جو ڪيس ان مان سامراج دشمن ڪردار نظر ايندو آهي اهو ان ڪري جو قومي سرمائيدار ملڪ جي منڊيءَ کي عالمي اجاريداريءَ ڪان آجو رکڻ چاهيندو آهي جيئن هو اڪيلو پنهنجي منڊيءَ جو مالڪ پاڻ ٿي سگهي- هي پاليسي عالمي سامراج جي دلال غير مقامي سرمائيدار پڻ مقامي سرمائيدار جي اڀرڻ ۾ رڪاوٽ بڻيو آهي ڇاڪاڻ جو مقامي قومي سرمائيدار نه رڳو سامراج کي ڊوڙائيندو آهي پر ان جي دلال غير مقامي سرمائيدار لاءِ موت جو ڪارڻ به ٿيندو آهي-

جيئن ته قومي سرمائيدار عوامي طاقت کي سڌيءَ ريت پنهنجي قبضي ۾ رکندو آهي- ان ڪري عالمي سامراج جو دلال غير مقامي سرمائيدار پنهنجو ڏيهي جاگيردار ۽ زميندار دلال اسيمبليءَ جو ميمبر وڃائي وهندو آهي- اهوئي سبب هوندو آهي جو غير مقامي سرمائيدار بينڪن ۽ عالمي پرماري [ماليـاتي] ناٿي جي سهڪار سان قومي سرمائيدار کي جيئن پوءِ تيئن پوئتي ڌڪيندو رهندو آهي ۽ سندس اڀرڻ ۽ اسرڻ جون راهون بند ڪندو رهندو آهي- انهيءَ ڪان سواءِ ملڪ جي استعماري حڪمران ڌر يعني پنجابي فوجي ٽولو پڻ نه ٿو چاهي ته ڪو قومي بورزوازي اڀري ۽ اسري اچي ۽ عوامي طاقت کي پنهنجي

اثر ۾ وڃي- ڇاڪاڻ جو اهڙيءَ طرح فوجي نوڪر شاهي سرمائيداريءَ جي ٻه پاڙ پٽجي وڃٽي آهي- ان ڪري ڏٺو وڃي آهي ته عالمي سامراج ۽ ان جي دلال غير مقامي سرمائيدار توڙي فوجي نوڪر شاهي گڏجي قومي سرمائيدار جي اڀرڻ ۽ اسرڻ جا سڀ دروازا بند ڪري ڇڏيا آهن- ۽ سرمائي جي حاصلات جي هر شڪل کان ان کي پري رکندا آيا آهن- جنهن ڪري قومي سرمائيدار جو هتي ڪو ٻه ڪردار نه رهيو آهي- نه رڳو اهو پر موجوده ڏاڙيل قوت ٻه اڀرندڙ مقامي سرمائيدار جي پٺيان پيل آهي- ڇاڪاڻ ته ڏاڙيل نه ڪنهن جاگيردار يا وڏي سرمائيدار کي اغوا ڪري ڏهن ويهن لکن جي گهر ٿا ڪن ۽ نه عالمي سامراج جي دلال ڪنهن غير مقامي سرمائيدار کي اغوا ڪري پئسن جي وصولي ٿا ڪن- پر ان جي ابتڙ اهي سنڌ جي ننڍڙي زميندار ۽ واپاريءَ کي اغوا ڪندا رهندا آهن- جنهن ۾ عالمي سامراج – ان جي دلال غير مقامي سرمائيدار ۽ فوجي ٽولي جو هٿ آهي- جيڪي هٿ وٺي ڏاڙيلن جي همت افزائي ڪري رهيا آهن ۽ مقامي ماڻهن کي غير محفوظ ڪيو ويو آهي-

اهو سڀ ڪجهه ان ڪري ٿي رهيو آهي ته اڀرندڙ قومي سرمائيدار متان اڳتي وڏي غير مقامي سرمائيدار ۽ ڪامورا شاهيءَ جي مقامي دلال جاگيردار ۽ زميندار کان ووٽ جو حق کسي نه وٺي يا غير مقامي سرمائيدار جي آجي منڊيءَ تي قابض ٿي نه وڃي يا عالمي سامراج جي خلاف هلندڙ سامراج دشمن جدوجهد ۾ شامل نه ٿي وڃي- اهڙيءَ طرح رياست، بينڪون ۽ مالياتي سرمايو قومي سرمائيدار کي اڀرڻ ۽ اسرڻ ئي ڪونه ٿا ڏين- پر جي ڪو قومي سرمائيدار پنهنجي مٿي ڪٿي اڀرڻ ۽ اسرڻ جي ڪوشش ڪري ٿو ته ان کي اڻ ٿيندي ئي ڪچلي تباهه ڪيو ٿو وڃي-

جنهن جو هڪ مثال اهو به آهي ته ورهاڱي کان پوءِ سنڌ ۾ هڪ قانون جي ذريعي ڳوٺاڻي آباديءَ کي شهرن ۾ ڏهن هزارن روپين کان مٿي ملڪيت خريد ڪرڻ تي بندش وڌي وئي هئي ۽ جيئن ته ورهاڱي کان اڳ سنڌ جي شهرن تي سنڌي هندوءَ جو ئي قبضو هو ۽ دولت مند سنڌي مسلمان [جاگيردار ۽ زميندار] ٻهراڙين ۾ رهندو هو- جنهن کان ورهاڱي کان پوءِ شهرن ۾ ڏهن هزارن روپين کان مٿي ملڪيت خريد ڪرڻ جو حق کسيو ويو هو- جنهنڪري سنڌي قومي سرمائيدار اڀري نه سگهيو- ۽ اهڙيءَ طرح شهري سرمائيدار صنعتي معيشت تي ٻاهريون ماڻهو قابض ٿي ويو- جيڪا عالمي سامراج ۽ ان جي دلال غير مقامي سرمائيدار جي سنڌي ماڻهوءَ کي سڄي ۽ سگهي رکڻ جي هڪ وڏي سازش هئي- جنهن وقت سنڌي ماڻهو کان قومي سرمائيدار ٿيڻ جو حق کسيو ويو هو- ۽ ان ڪري سنڌي ماڻهو سرمائيدار معيشت ۾ اڳتي وڌي ترقي ڪري نه سگهيو- ٻئي پاسي ٻاهريون سرمائيدار پنهنجي صنعت جي ٽيڪنڪي ۽ تخليقي عمل ۾ غير مقامي افرادي قوت کي پريندو رهيو- تنهنڪري نه سنڌي قومي سرمائيدار اڀري سگهيو ۽ نه سنڌي قومي پرولتاريءَ جو وجود پيدا ٿي سگهيو- جيڪي ٻئي سامراج دشمن، جمهوري ۽ انقلابي قوتون هونديون آهن- يعني قومي سرمائيدار سامراج دشمن هوندو آهي ۽ قومي پرولتاري سوشلسٽ انقلابي هوندو آهي-

سامراجي پاليسيءَ هيٺ نه قومي سرمائيدار کي اڳتي وڌڻ ڏنو ويو ۽ نه قومي پرولتاريءَ کي وجود ڏنو ويو- سنڌ ۾ پورهيت اتحاد جي اڻ هوند جو ڪارڻ به اهو آهي- جو هتي جي مزدور قوت غير مقامي ۽ غير قومي آهي- جيڪا سنڌ جي زمين تي پنهنجي وڏي ۾ وڏي اتحادي [هاري] کان اوپري، ويڳاڻي ۽ پري پيل آهي- ان ڪري ٿئي ٿو جو، جي مزدور،

جدوجهد ڪري ٿو ته هاري پري پينو آهي ۽ جي هاري جدوجهد ڪري ٿو ته مزدور سندس اڳواڻي ته نه ٿو ڪري پر سائنس رڳو ساٿ به نه ٿو ڏئي - ۽ اهو هتي سڀ ڪجهه پرماري استعماريت ۽ عالمي سامراجيت جي حڪمت عمليءَ هيٺ ٿيو آهي - جن ملي پڪت هيٺ سنڌ جي سرمائيدار صنعت ۾ سنڌ جي ماٺهوءَ کي صنعتي مزدور يعني پرولتاري ٿيڻ نه ڏنو آهي - جنهن جو نتيجو اهو نڪتو آهي، جو "جديد پورهيت پيداواري قوت" زمين تي بيٺل نه هئڻ ڪري اوپري ۽ ويڳاڻي ٿي پئي آهي - جنهن ۾ ترقي پسند انقلابي جدوجهد جو حوصلو مئل آهي جيڪا ڳالهه مزدور دشمن استحصالي طبقي کي گهربل آهي -

اهوئي سبب آهي جو جڏهن به ٽريڊ يونين جون چونڊيون ٿينديون آهن - تڏهن اهو غير مقامي صنعتي مزدور رجعت پرست ٽريڊ يونينن جو وڏ ۾ وڏ ساٿ ڏيندو آهي - اهو ان ڪري جو مزدور سمجهي ٿو ته ڪيس سنڌ جي روزگار جي وسيلن تي قابض ڪرائڻ واريون به اهي ئي رجعت پرست قوتون آهن - جن محڪوم پورهيت پيداواري قوتن جي مٿان کين قابض ڪرايو آهي.

هي ڳالهه ته پاڪستان جي چاليهن سالن جي عمر مان پنجويهن سالن کان به مٿي فوج ئي قابض رهي آهي، ان ڪري فوج نه رڳو سياسي طور پر معاشي طور به ملڪ تي قابض ٿي وئي آهي - چوڻ جو مطلب آهي ته پنجابي فوج سياست سان گڏ معيشت ۾ به کپي ويا آهن - ان ڪري اها هڪ اهڙو سامراج نواز ادارو بڻجي وئي آهي جنهن کي ترقي پسند انقلابي قوتون ڏاڍو ڏکيو شڪست ڏينديون - ڇاڪاڻ ته پنجابي قوم جي گهر گهر مان فوجي آهي - جيڪو پاڪستاني سياست ۽ معيشت تي قابض آهي - جنهن لاءِ بلڪل ناممڪن نظر اچي ٿو ته ڪو فوجي اداري کي تباهه ڪرڻ کان سواءِ به انقلاب اچي سگهي ٿو ۽ فوجي اداري جو خاتمو، رياست جي خاتمي کان سواءِ ٿي

نہ ٿو سگهي-

ان ڪانسواءِ جيئن تہ پاڪستان ۾ سرمائيدار پورهيت پيداواري قوت پوريءَ ريت سگهاري نہ ٿي آهي- جيڪا سرمائيداريءَ جي پڇي ۽ پختي ٿيڻ تي سوشلسٽ انقلاب جي ذريعي پرولتاري آمريت هيٺ سوشلسٽ رياست جي تعمير ڪندي آهي- نہ وري قومي بورزوازي موجود آهي- جيڪو سامراج دشمن قومي جمهوري انقلاب جي ذريعي ”قومي رياست“ هيٺ قومي آزادي حاصل ڪندو آهي- ان ڪري پاڪستان جي موجوده رياستي ڍانچي اندر عوامي جمهوري انقلاب لاءِ ڳالهائي ۽ جدوجهد ڪري سگهجي ٿي پر جيئن تہ هڪ مڪمل سامراج دشمن عوامي جمهوري انقلاب لاءِ پنجابي اڪثريتي عوام، خاص پنجابي پورهيت طبقي کي عوامي جمهوري انقلاب لاءِ نہ رڳو ڀرپور حصو وٺڻو آهي پر ان کي تڪميل جي آخري ڏاڪي تي بہ پهچائڻو آهي چاڪاڻ تہ جيستائين پنجابي پورهيت عوام هڪ سامراج دشمن عوامي جمهوري انقلاب لاءِ تيار ٿي نہ ٿو سگهي تيستائين ڪوبہ انقلاب اچي نہ ٿو سگهي- جنهن انقلاب ۾ مزورن، هارين، شاگردن، دانشورن ۽ ٻئي هيٺين وچولي ۽ محب وطن مڙني طبقي کي وڏو ۾ وڏ ڪردار ادا ڪرڻو آهي، خاص ڪري هاري پيداواري قوت اهڙيءَ انقلابي تبديليءَ لاءِ بلڪل پوک ۾ بيٺي آهي- جيڪا ئي هر انقلاب جي فيصلو ڪندڙ طاقت بہ رهي آهي-

پر جيئن تہ پنجاب ۾ جاگيردار رشتن کي ٽوڙي هاري پيداواري قوت کي ننڍن ننڍن پيٽي بورزوا ڪاتيدارن ۾ تبديل ڪيو ويو آهي ۽ باقي بچيل افرادي قوت جي ڪافي ڳڀل حصي کي ٻين قومن وٽ، خاص ڪري سنڌ ۾ سرمائيدار پورهيت پيداواري قوت ۾ تبديل ڪيو ويو آهي ۽ تمام هڪ وڏي حصي کي ملڪ جي فوجي قوت ۾ تبديل ڪيو ويو آهي-

ان ڪري پنجاب ۾ ڪثير تعداد ۾ هڪ قسم جو رعايت يافته
خوشحال پيٽي بورزوا طبقو پيدا ٿي پيو آهي ۽ انهيءَ ڪثـــير
تعداد رعايته يافته پيٽي بورزوا طبقي جي خوشحاليءَ ۾ محڪوم
قومن جي مادي وسيلن جي ڦرلٽ جي ذريعي ڏينهون ڏينهن ۽
جيئن پوءِ تيئن اضافو ٿي رهيو آهي- جنهن جو نتيجو اهو نڪتو
آهي، جو اهو مخصوص امتيازي حق حاصل ڪندڙ پيٽي بورزوا
طبقو جيئن پوءِ تيئن رجعت پرست لاڙن ڏانهن وڌي رهيو آهي-
جنهن ڳالهه جي ڪامريڊ لينن نشاندهي ڪندي چيو آهي ته!
"مظلوم ۽ محڪوم قومن جي ڦرمار تي ظالم ۽ حاڪم قوم
جي ماڻهن ۾ رجعت پرستي وڌندي ۽ ويجهندي آهي- (۴)

ڪامريڊ لينن جي هن مقولي جي روشنيءَ ۾ ڏٺو ويـــو
آهي ته هن ملڪ جي ننڍين قومن خاص ڪري سنڌي قوم جي
جارحانه ڦرمار تي پنجابي قوم ۾ اجتماعي نموني رجعت پرستـــي
جيئن پوءِ تيئن وڌندي، ويجهندي ۽ سامراج دوست ٿيندي رهي
ٿي- هيءَ رجعت پرستي ۽ سامراج دوستي پنجاب جي پنهين حصن
۾ قومي شڪل ۾ شاونسٽ ۽ تنگ نظر قوم پرستيءَ ۾ تبديل
ٿي رهيو آهي-

---

(۴) لينن - "قومي مسئلي جو تنقيدي جائزو ۽ قومن جي خـود
اختياريءَ جو حق" صفحه - ۹۸ - ۹۹

ڏنو ويو آهي ته پنجابي قوم جي طرفان هتي جو مظلوم ۽ محڪوم قومن جي جارحانه ڦرمار جي موٽ ۾ محڪوم قومن جي مجموعي عوام ۾ قوم پرست، جمهوريت پسند، ترقي پسند ۽ سامراج دشمن شعور وڌندو ويجهندو ۽ پختو ٿيندو رهي ٿو. ايتري قدر جو عام ماڻهن کان سواءِ سنڌي مذهبي جماعتن ۾ به وڏي حد تائين سامراج دشمنيءَ جا لاڙا موجود آهن. جنهن جي ڪري هڪ پاسي پنجابي قوم جي مجموعي عوام ۾ جيئن پوءِ تيئن وڌيڪ سامراج نواز رجعت پرستي اجتماعي شعور جي شڪل اختيار ڪندي رهي ٿي ته ٻئي پاسي محڪوم ۽ مظلوم قومن، خاص ڪري سنڌي قوم جي مجموعي عوام ۾ سامراج دشمن ۽ ترقي پسند سوچ جيئن پوءِ تيئن وڌيڪ اجتماعي شعور جي شڪل اختيار ڪندي رهي ٿي. جيڪا ڳالهه حاڪم ۽ محڪوم قومن ۾ هڪ ٻئي جي خلاف تضاد ۽ ٽڪراءَ واريءَ صورت حال کي پيدا ڪري رهي آهي. ممڪن آهي ته اهڙا ٽڪراءَ واري صورت حال اڳتي هلي مظلوم قومن ۾ ڪنهن وڏي سامراج دشمن انقلاب کي برپا ڪري وجهي.

ان کان اڳ عالمي سامراج ۽ ان جي ڏيهي دلال ڦورو طاقتن محڪوم قومن جي سامراج دشمن شعور کي سامراج دوست شعور ۾ تبديل ڪرڻ لاءِ يا محڪوم قومن جي اڀرندڙ جمهوريت پسند ۽ ترقي پسند قومي آزاديءَ جي شعور کي مجموعي پنجابي شعور جي سطح مطابق بيهارڻ لاءِ پاڻ ۾ اتحاد قائم ڪري ورتو آهي، جنهن لاءِ محڪوم قومن جي قومي

آزاديءَ جي سامراج دشمن شعور کي پنجابي عوام جي سامراج دوست شعور سان سلهاڙڻ ۽ هم آهنگ ڪرڻ لاءِ [اها ٻي ڳالهه آهي ته تاريخ ان جي اجازت ڏيندي به يا نه] پنجابي قوم جي حڪمران طبقي ۽ عالمي سامراج هڪ نئين حڪمت عملي ترتيب ڏني وئي آهي. جنهن ۾ پپپ جو اقتدار پرست استحصالي ٽولو [ٽڪا خان وغيره] سائن شريڪ ٿي ويو آهي ۽ هڪ ٻئي ڏانهن پنهنجون پراڻيون دشمنيون [بي نظير جو اهو چوڻ ته پئي جي قتل ۾ آمريڪا جو هٿ ڪونه آهي وغيره] وساريون ويو آهن، ڇاڪاڻ ته جڏهن به استحصالي قوتن جي طبقاتي مفادن کي عوامي قوتن جي طرفان گڏيل نقصان پهچڻ جو انديشو هوندو آهي. تڏهن سموريون استحصالي قوتون پنهنجا پراڻا وير وروڌ ۽ ويڇا وساري عوامي طاقت جي خلاف هڪ ٿي وينديون آهن.

اهو ئي سبب آهي، جو پاڪستان ۾ شامل محڪوم قومن جي عوامي طاقت جي انقلابي سيلاب کان اڳ عالمي سامراج جي اشاري تي پنجابي حڪمران طبقي ۽ ملڪ جي مختلف استحصالي سياسي قوتن پاڻ ۾ هڪ خفيه عوام دشمن اتحاد جوڙي ورتو آهي، جنهن ڪم لاءِ پهرين قائم مقام ۽ هاڻ شريڪ چيئرمين مس بي نظير ڀٽو کي چونڊيو ويو آهي. جنهن پنجابي قوم جي سامراج دوست شعور کي هٿ ڪرڻ لاءِ پنهنجي پارٽيءَ جي اڳين ٿورڙي گهڻيءَ سامراج مخالف پاليسيءَ تان هٿ کڻي، مڪمل طور عالمي سامراجي مفادن جي پاليسي اختيار ڪئي هئي. پر ايتري ڪريل ضرورت مرحوم ڀٽي کي ڪانه پئي هئي، ورنه هو به ساڳي پاليسي اختيار ڪري پاڻ کي ڦاسيءَ جي ڦندي کان بچائي پئي سگهيو.

اسان ڏٺو ته ڪيئن سنڌي ساٿوءَ جي سامراج دشمن شعور کي سامراج دوست شعور ۾ بدلڻ لاءِ عالمي سامراج ۽

ان جي ڏيهي دلال ٽوري گروهن ڪهڙا حربا استعمال ڪرڻ شروع ڪيا آهن. ڇاڪاڻ ته جيئن جيئن سنڌي ماڻهوءَ ۾ مظلوم قوم واري قومپرستي وڌي ۽ ويجهي رهي آهي، تيئن تيئن سامراج دشمني به وڌي ۽ ويجهي رهي آهي. انهيءَ ڪري محڪوم قوم جي جمهوريت پسند قوم پرستيءَ کي پاڪستان پرست سامراج دوستي ۾ تبديل ڪرڻ لاءِ سنڌي ماڻهوءَ جي دشمن شعور کي پنجابي ماڻهوءَ جي سامراج دوست شعور سان سلهاڙڻ لاءِ عوام دشمن استحصالي قوتن پاڻ ۾ گٺ جوڙ ناهي ورتو آهي، [پر جي سنڌي ماڻهوءَ جي سامراج دشمن شعور کي پنجابي ماڻهوءَ جي سامراج دوست شعور سان سلهاڙڻ ۾ ناڪامي ٿي ٿي ته پوءِ رجعت پرست استحصالي قوتن جا پاڻ ۾ تضاد تڪڙا ٿي ويندا ۽ اهو گٺ جوڙ ٽٽي پوندو] هن ڳالهه کي هيئن ڏسڻ گهرجي ته ۱۹۸۳ع جي جمهوري جدوجهد ۾ سنڌي ماڻهوءَ جو قوم پرست شعور پنجابي شاونسٽ شعور جي مخالف شعور ۾ تبديل ٿي ويو هو، جيڪو ساڳئي وقت عالمي سامراج جي به خلاف ٿي پيو هو، جنهن جو سبب ئي اهو هو جو سنڌي ماڻهو جو سامراج دشمن شعور پنجابي سامراج دوست شعور جو مخالف هو.

✓ هن ملڪ ۾ هن وقت چار تضاد اپريل آهن، جن مان هڪ قومي تضاد آهي، جيڪو ٻن ٽن تضادن جي اڳواڻي ڪري رهيو آهي، ٻيو سامراج دشمن تضاد آهي، ٽيون طبقاتي تضاد آهي ۽ چوٿون فوج جي خلاف نفرت جو تضاد آهي، ان ڪري عالمي سامراج جي اشاري تي آن جو دلال استحصالي قوتون انهن سڀني ترقي پسند تضادن کي پنهن جن طبقاتي مفادن جي مهابي ضياءَ مخالف تضاد جي محور ۾ ڦيرائي گهرائي سامراج پسند استحصالي مفادن جو مکڻ ڪيڻ چاهين ٿيون، جنهن لاءِ سنڌ جي جاگيردار ۽ بورزوا قيادت کي پاڪستاني رياست تي حڪومت ڪرڻ جا موقعا فراهم ڪرڻ

شروع ڪيا ويا آهن، چاڪاڻ تہ عالمي سامراج ۽ ان جي دلال استحصالي قوتن کي خبر آهي تہ جيئن ئي سنڌ جي قومي تضاد کي ماڻ ڪيو ويندو، تيئن باقي تضاد جيڪي قومي تضاد جي چوگرد ڦري رهيا آهن سي ماڻا ٿي ويندا. اهو اهڙ ان ڪري جو موجوده وقت ۾ انهن سڀني تضادن جي محرڪ قوت قومي تضاد آهي، جيڪو انهن سڀني ترقي پسند تضادن کي پنهنجي اصل شڪل ۾ اڀاري ٿو بيهاري.

جنهن لاءِ موجوده نام نهاد جمهوريت هيٺ وزيراعظم بہ سنڌيءَ کي مقرر ڪيو ويو آهي تہ حزب مخالف جي وڏي ۾ وڏي قيادت بہ سنڌي قيادت هيٺ آندي وئي آهي بلڪ حزب مخالف جي حزب مخالف قيادت بہ سنڌي قيادت کي سونپي وئي آهي، مطلب تي حڪومت ۾ قيادت وزيراعظم محمد خان جوڻيجي کي ڏني وئي آهي ۽ ان جي پٺيان وڏي ۾ وڏي مخالف قوت پيپلز پارٽيءَ جي قيادت هيٺ بي نظير کي ڏني وئي آهي ۽ ان جي پٺيان مها رجعت پرست محاذ کڙي ڪرڻ لاءِ غلام مصطفي جتوئيءَ جي اڳواڻي قبول ڪئي وئي آهي.

هن پس منظر جي سلسلي هيٺ سڀ رجعت پرست ۽ استحصالي قوتون متفق، هم آواز ۽ هم آهنگ آهن، چاڪاڻ جو کين ڄاڻ آهي تہ قومي تضاد سوبہ سنڌ جو قومي تضاد سندن مفادن جي خلاف آهي، تنهن ڪري حڪومت جون واڳون سنڌي استحصالي قوتن جي اڳواڻيءَ ۾ ڏنيون وڃن، تہ جيئن سنڌ جو مک تضاد يعني قومي تضاد ماڻ ٿئي تہ باقي تضاد سامراج دشمن ۽ طبقاتي تضاد، محرڪ تضاد جي ماڻي ٿيڻ سان ازخود ماڻا ٿي ويندا اهوئي سبب آهي جو بي نظير جي سياست هيٺ، جيئن سنڌ جو قومي تضاد پنهنجي اصل شڪل کان هٽي بيٺو آهي [عارضي طرح ئي سهي] تيئن آن سان گڏوگڏ ٻيا باقي تضاد بہ پنهنجي اصل جاءِ ڇڏي بيٺا آهن، ان جو مطلب تہ سامراج دشمن تضاد، طبقاتي تضاد ۽ قومي تضاد ترقي پسند تضاد آهن،

جيڪي هڪ ٻئي سان سلهاڙيل ۽ ڳنڍيل آهن ۽ انهن سڀني ترقي پسند تضادن جو هڪ ٻئي تي مدار به آهي. تنهن ڪري جي قومي تضاد ٿو مانو ٿئي تي باقي تضاد به ڍنڍلائجي ٿا وڃن، پر جي قومي تضاد ابري ٿو اچي ته ان سان گڏ باقي، تضاد به ساڳي ريت ۽ انداز ۾ ابري ٿا اچن.

حاصل مطلب ته ترقي پسند ۽ سامراج دشمن قوتون جيسين قومي تضاد کي سندس حقيقي شڪل هيٺ نه ڏسنديون تيسين هن ملڪ ۾ ڀرپور سامراج دشمن ڪردار ادا ڪري نه سگهنديون، يعني جيسين "قومي خود اختياريءَ" کي پنهنجيءَ اصل جمهوري شڪل ۾ نٿو ڪنيون وڃي تيسين ترقي پسند ۽ سامراج دشمن قوتون سوپياريون ٿي نه سگهنديون ۽ نه وري ڪو مضبوط سامراج دشمن محاذ بنجي سگهندو، جي جڙندو به ته مؤثر ڪردار ادا ڪري ڪونه سگهندو، ان ڪري سامراج دشمن اتحاد لاءِ سامراج دشمنيءَ جي محرڪ قوت کي اوليت ڏيڻي پوندي ٻيءَ صورت ۾ هر عمل غير ترقي پسند ۽ غير تاريخي ٿيندو جنهن مان ڪڏهن ڪڏهن ڪو تيل نڪرڻو ڪونه هوندو آهي.

پر جي سامراج دشمن ترقي پسند قوتون به سامراج نواز رجعت پرست قوتن وانگر قومي تضاد کي پٺي ڏئي بيهي رهيون يا قومي تضاد کي ماڻي ڪرڻ واري سازشي عمل ۾ شرڪت ڪنديون رهيون ته پوءِ اهي نه رڳو قومي تضاد کي پر سامراج دشمن ۽ طبقاتي تضاد کي به پوئتي هٽائينديون، جيڪو ترقي پسند نه پر رجعت پرست عمل ٿيندو ۽ تاريخ جي وهڪري کي پوئتي موڙڻ لاءِ ڪتب ايندو، ۽ اهڙيءَ طرح انقلابي عمل کي نه پر حاڪم قوم وٽ محڪوم قومن کي مزيد غلام رکڻ واري عمل کي هٿي ملندي، جيڪا ئي حاڪم قوم جي سوشل شاونسٽن جي اصل خواهش ۽ مرضي آهي جنهن تي حاڪم قوم جو سامراج نواز حڪمران ٽولو به عمل

ڪري رهيو آهي ته حاڪم قوم جا نام نهاد سوشلسٽ به عمل ڪري رهيا آهن.

(٥)

ترقي پسند، سوشلسٽ ۽ انقلابي طاقتن کي هن سموري سوال کي جدلياتي ماديت جي سائنسي نقط نظر جي روشنيءَ ۾ حل ڪرڻو آهي. نه تصوراتي وڏ ڪٽ جي ذريعي سچا ڏياري هلڪو ڪرڻو آهي هونءَ به سرمائيدار سماجي نظام وٽ قومي مسئلي جو ڪو حل موجود نه هوندو آهي بلڪ جيئن تہ بورزوا جمهوريت ”قومي خود اختياريءَ جي جمهوري حق“ جي ئي خلاف هوندي آهي ان ڪري سوشلسٽ انقلابي قوتون ئي ”قومي خود اختياريءَ جي جمهوري حق“ جون حامي به هونديون آهن ته ان لاءِ حقيقي جمهوري جدوجهد به ڪنديون آهن، اهوئي سبب آهي جو رڳو حقيقي مارڪسٽ، سوشلسٽ ۽ ڪميونسٽ پارٽين جي پروگرام ۾ ”قومي خود ارادیت جي جمهوري حق“ کي داخل به ڪيو ويندو آهي، ته ان لاءِ حقيقي جدوجهد به ڪئي ويندي آهي اهڙيءَ طرح سوشلسٽ انقلابي قوتون تڏهن وڏي غلطي ڪنديون آهن جڏهن آهي سياسي ۽ سماجي مسئلن کي تاريخ جي روشنيءَ ۾ نه پر تصوراتي ۽ خيالي نموني ميچڻ ۽ وڏڻ جي ڪوشش ڪنديون آهن، ۽ مسئلن جي بنيادي ڪارڻن جي پاڙ پٽي ڪڍڻ جي ڪوشش نه ڪنديون. ڇو ته جيسين مسئلن جي پيدا ٿيڻ جا ڪارڻ موجود رهندا، تيسين مسئلا پنهن جيءَ جاءِ تي نه رڳو جيئن جو تيئن رهندا پر وڌندا به رهندا آن ڪري جڏهن مسئلن جي پيدا ٿيڻ جي سببن کي هٽ ڪبو آهي تڏهن سببن جي نتيجن کي ختم به ڪري سگهبو آهي.

سنڌ ۾ قومي مسئلي جو اصل سبب سنڌي عوام جي

قومي ڦر مار آهي، ۽ جيسين قومي ڦر مار جاري آهي تيسين قومي مسئلو حل ته نه پر وڏو ضرور آهي، ۽ جيئن ته موجوده سرمائيدار نظام وٽ قومي مسئلي جو ڪو حل موجود نه آهي ان ڪري انقلابي قوتون جڏهن قومي مسئلي ڪان لوائيندبون آهن، يا ان جي وڍ ڪٽ جي ناڪام ڪوشش ڪنديون آهن تڏهن اهو جتان جتان مجبور ۽ وڌيو اهي، تتان تتان انگوربو به آهي اهڙيءَ طرح سنڌ ۾ هيءُ مسئلو نه رڳو جيئن جو تيئن رهندو آهي پر جيئن پوءِ تيئن وڌيڪ وڌندو ۽ ترقي پسند ٿيندو ويندو آهي ۽ پنجاب ۾ ان جي ابتڙ رخ اختيار ڪندو آهي يعني اتي رجعت پرستيءَ کي وڌائيندو آهي، ان ڪري ترقي پسند قوتون جڏهن به قومي مسئلي ڪان لوائيندبون آهن، تڏهن آهي انقلاب سان ڪا سچٽائي نه ڪنديون آهن پر الٽو انقلابي راهه ۾ رنڊڪ وجهنديون آهن، نتيجي ۾ اهڙو عمل نه رڳو پاڪستان ۾ پر پوري ننڍي کنڊ ۾ ڏکڻ ايشيا ۾ انقلاب کي روڪيندو آهي ڇاڪاڻ ته پاڪستاني رياست جيئن پوءِ تيئن وڌيڪ سامراج پرست اڏي ۾ تبديل ٿيندي ويندي اهي ۽ اهڙيءَ طرح پوري ڏکڻ ايشيا ۾ ترقي پسند قوتن لاءِ مخالفت ۽ دشمنيءَ جي شڪل اختيار ڪندي ويندي آهي.

اهوئي سبب آهي، جو اسان جو چوڻ آهي ته محڪوم قومن جي قومي آزاديءَ ڪانسواءِ هن سامراج پرست رياست مان رجعت پرستيءَ جي پاڙ پٽجڻي ڪانه آهي- ڇاڪاڻ جو موجوده پاڪستاني رياست ۾ سامراج دشمن قومي عوامي جمهوري انقلاب لاءِ پنجاب جو خوشحال رعايت يافته پيٽي بورزوا طبقو توڙي پورهيت طبقو تيار ٿيڻ جوڳو ئي نه آهي- جنهن کي هٿ وٺي خوشحال پيٽي بورزوا طبقي ۾ تبديل ڪيو ويو آهي ۽ نه وري پاڪستاني رياست ۾ سرمائيدار پورهيت پيداواري قوت يعني

پرولتاري طبقو ايترو قدر طاقتور آهي- جيڪو سڌو سنئون سوشلسٽ انقلاب جي ذريعي سوشلسٽ جمهوري مرڪزيت هيٺ قومي جبر ۽ ڦرمار کي ختم ڪري سگهي-

جيئن ته موجود جاگيردار سماجي رشتن جي باقيات- عام طور تي هاري پيداواري قوتن ۽ خاص طور تي محڪوم قومن جي قوم پرست ۽ جمهوريت پسند قوتن جي ارتقا ۾ هڪ وڏي رڪاوٽ آهي- ان ڪري هاري پيداواري قوتن ۽ محڪوم قومن جي قوم پرست ۽ جمهوريت پسند قومي قوتن جي انقلابي سگهه کي هڪ مارڪسي- ليننی پارٽيءَ جي اڳواڻيءَ ۾ سامراج دشمن قومي آزاديءَ جي انقلاب کان پوءِ مردار سرمائيدار ترقيءَ جي راهه اختيار ڪرڻ جي بجاءِ سوشلسٽ معيشت جي وجود وجهڻ لاءِ ترقيءَ جو غير سرمائيدارانه رستو اختيار ڪرڻو آهي- جنهن لاءِ معروضي حالتن کي يعني پر پاسي وارين ترقي پسند قوتن ۽ سوشلسٽ ملڪن جي پورهيت عوام کي گهڻي ۾ گهڻو سهڪار ڪرڻو آهي- جيڪو هڪ فطري عمل پڻ آهي-

پر جيئن ته اهڙي سامراج دشمن قومي آزاديءَ جي انقلاب جي خلاف ڏيهي ۽ پرڏيهي رجعت پرست عوام دشمن قوتن کي لازمي طرح پنجابي جارحيت جي مڪمل حمايت ڪرڻي آهي- ۽ ان جي خلاف ڏيهي ۽ پرڏيهي ترقي پسند عوام دوست قوتن کي لازمي طرح سنڌ ۽ ٻين محڪوم قومن جي سامراج دشمن قومي آزاديءَ جي حمايت ڪرڻي آهي- ان ڪري هي هڪ اهڙو جدلياتي عمل ٿيڻو آهي- جنهن کان ڪنهن به مارڪسواد انقلابيءَ کي اکيون بند ڪرڻيون نه آهن-

۽ جيئن ته موجوده دور جي عالمي انقلابي تاريخي تقاضا جو مطالبو آهي ته سنڌ ۽ ٻين محڪوم قومن جي سامراج دشمن قومي آزاديءَ لاءِ پنجاب جي سامراج نواز رجعت پرست حڪمران طبقي کي شڪست فاش اچڻ گهرجي- چاڪاڻ ته پنجاب جي

[redacted]

سامراج سان لاڳاپيل رجعت پرست حڪمران طبقي جي شڪست ڪان پوءِ ئي پنجاب جي ماڻهوءَ ۾ جديد ارتقا جو وڻ وڌي سگهندو يعني سامراج دشمن ترقي پسند ۽ جمهوريت پسند شعور اپري سگهندو. پر جيسين پنجاب جي رجعت پرست درخت ڪي محڪوم قومن جي ڀرمار مان پاڻ، پاڻي ملندو رهندو. تيسين اهو دادلو درخت جيئن پوءِ تيئن وڌندو، ويجهندو، ڳل جهليندو ۽ ميويدار ٿيندو رهندو. ان ڪري پهرين ان وڌندڙ وڻ جي ڪاڌ خوراڪ جي سلسلي يعني رجعت پرستيءَ جي ريشي ڪي پڄو ڏيڻ ضروري آهي. جيڪو محڪوم قومن جي سامراج دشمن قومي آزادي ڪان پوءِ ئي بند ٿيڻو آهي.

هونءَ به اقتصادي ۽ فوجي طور سگهارين قومن جي طرفان محڪوم ۽ مظلوم قومن تي ظلم ۽ ڏاڍ واري حڪمراني بورزوا قومن جي اپرڻ ۽ اسرڻ ۽ ارتقا ڪرڻ جو قانون آهي. جيڪو قومي آزادي جي عبوري دور مان گذري پرولتاري بين الاقواميت جي راهه اختيار ڪندو آهي. جڏهن ته بورزوا بين الاقواميت سامراجي مرڪزيت ڪني چئبو آهي جنهن ڪي قومي انڪاريت جو فلسفو چئبو ويندو آهي جنهن مطابق ننڍين ۽ محڪوم قومن جو زوري الحاق ڪري بورزوا بين الاقواميت ٺاهي ويندي آهي، پر پرولتاري بين الاقواميت سمورين قومن جي مڪمل آزادي ڪي چئبو آهي. يعني آزاد علحدگي جي عبوري دور مان گذرڻ ڪان پوءِ برابري وارن جمهوري بنيادن تي آزاد ۽ خود مختيار قومن جي پورهيت طبقي جي بين الاقواميت.

....

[redacted]

قومي آزاديءَ جي تحريڪ - عالمي پورهيت تحريڪ جو اهم حصو آهي- ان ڪري قومي آزاديءَ جي تحريڪ کي عالمي پورهيت تحريڪ کان ڌار ڪرڻ يا سمجهڻ اهڙو ئي غير تاريخي ۽ غير جدلياتي عمل آهي- جهڙو عالمي پورهيت تحريڪ کي قومي آزاديءَ جي تحريڪ کان ڌار ڪري پيش ڪرڻ يا سمجهڻ - ڇاڪاڻ ته اڄوڪي دور ۾ محڪوم قومن جي قومي آزاديءَ جي تحريڪ عالمي پورهيت تحريڪ سان سلهاڙجي هڪ جسم ٿي وئي آهي- جيڪو ماڻهو قومي تحريڪ کي طبقاتي تحريڪ کان ۽ طبقاتي تحريڪ کي قومي تحريڪ کان جدا ۽ الڳ ٿو سمجهي- اهو مارڪسٽ ۽ ليننسٽ ڪونهي- اهوئي سبب آهي، جو دنيا جي سمورن مارڪسواد انقلابين کي، دنيا جي سمورن مظلوم ۽ محڪوم قومن جي قومي آزاديءَ جي تحريڪ کي دنيا جي سموري پورهيت عوام جي تحريڪ سان ملائي هڪ ڪرڻ لاءِ چيو ويو آهي-

چوڻ جو مقصد آهي ته ظالم، جابر ۽ حاڪم قومن جي خلاف مظلوم، مجبور ۽ محڪوم قومن جي قومي آزاديءَ جي تحريڪ کي عالمي سامراج ۽ ان جي ڏيهي دلال ڦورو طبقي جي خلاف به هٿ ڳهرجي ته عالمي پورهيت تحريڪ ۽ سوشلسٽ تحريڪ جي انقلابي جدوجهد جي حق ۽ حمايت ۾ به هٿ ڳهرجي-

اهڙيون قومون- جيڪي سياسي طرح نه ڪنهن ٻئي قوم جون غلام آهن ۽ نه ڪنهن ٻئي قوم کي غلام ڪيون ويٺيون آهن انهن قومن جي پورهيت طبقي لاءِ جتي پنهنجي ڏيهي استحصالي طبقي جي خلاف طبقاتي جدوجهد لازمي آهي-

اتي نه رڳو عالمي سامراج جي مخالفت ۽ عالمي پورهيت تحريڪ جي حمايت ڪرڻي آهي پر مظلوم، مجبور ۽ محڪوم قومن جي قومي آزاديءَ جي پرزور حمايت به ڪرڻي آهي ساڳي طرح بلڪه ان کان اڳتي وڌي ظالم، جابر ۽ حاڪم قوم جي پورهيت طبقي جي لاءِ جتي پنهنجي ڏيهي استحصالي طبقي جي خلاف جدوجهد لازمي آهي - اتي نه رڳو عالمي سامراج خلاف عالمي پورهيت تحريڪ جو ساٿ ڏيڻو آهي پر پنهنجيءَ قوم جي سامراجيت خلاف انهن مظلوم - مجبور ۽ محڪوم قومن جي قومي آزاديءَ جي تحريڪ ۾ شامل ٿيڻو آهي - جيئن سندس ظالم - جابر ۽ حاڪم قوم جي غلاميءَ هيٺ آهن - ۽ جيئن سندس ئي قوم جي حڪمران طبقي جي ظلم، جبر ۽ ڏاڍ جي خلاف وڙهي رهيون آهن - هيءَ حمايت سگهي لباڙ ۾ ناهي ڪرڻي - پر حڪمران قوم جي حڪمران طبقي جي خلاف عملي جنگ جوٽڻي، محڪوم قومن جي ڪڇيءَ مان غلاميءَ جو ڳٽ لهرائڻو آهي -

بلڪل ائين جيئن استحصالي دائري جو ماڻهو طبقاتي حيثيت وڃائڻ کان پوءِ پورهيت طبقي جي چونڪاري جي جنگ وڙهندو آهي - يعني استحصالي طبقي جي سيني امتيازي حقن تان پاڻ به هٿ کڻندو آهي ته انهن امتيازي حقن جي خلاف جنگ به ڪندو آهي - بلڪل ائين ظالم، جابر ۽ حاڪم قوم جي هڪ مارڪسواديءَ کي به پنهنجي قوم جي سمورن امتيازي حقن تان نه رڳو ڪيس دستبردار ٿيڻو آهي پر انهيءَ دستبرداريءَ لاءِ وڙهڻو به آهي -

ا پر جي حڪمران قوم جو پورهيت طبقو - محڪوم قومن جي قومي آزاديءَ لاءِ پنهنجي حڪمران طبقي جي خلاف جنگ ڪرڻ لاءِ تيار نه آهي ته پوءِ اهو هڪ پاسي نه رڳو عالمي پورهيت تحريڪ سان غداري ٿو ڪري پر ٻئي پاسي پنهنجي ئي

مظلوم طبقي جي ڳچيءَ ۾ پنهنجي حڪمران طبقي جي قرءسار جو ڦاهو وڌيڪ سگهارو ٿو ڪري ٿو. مارڪس جي چوڻ موجب: ظالم، جابر ۽ حاڪم قوم جو پورهيت طبقو. جيستائين دنيا جي مظلوم، مجبور ۽ محڪوم عوام ۽ قومن جي آزاديءَ لاءِ نٿو وڙهي. تيستائين پاڻ به پنهنجي حڪمران طبقي کان آزاد ٿي نه ٿو سگهي". (٥)

اسان هيئن به چئون ٿا ته پورهيت طبقو سرمائيدار طبقي جي خلاف نفرت ان ڪري ڪندو آهي، ته جو سرمائيدار طبقو سندس استحصال ڪندو آهي. ۽ پورهيت طبقو سرمائيدار طبقي جي خلاف جدوجهد به ان ڪري ڪندو آهي جيئن پاڻ کي آجو ۽ آزاد ڪري سگهي. ۽ آجي ۽ آزاد ٿيڻ جي خواهش ان ڪري ڪندو آهي ته جيئن پاڻ کي آزاد ۽ خود مختيار انسان بنائي سگهي ۽ قدرت جي وسيلن ۾ ڀاڱيائيوار ٿي سگهي ۽ تاريخ ۾ پنهنجي حيثيت ماڻي سگهي. ۽ سماجي ترقيءَ ۾ آزاديءَ سان حصو وٺي سگهي.

ساڳيءَ طرح محڪوم قومون، حاڪم قومن جي خلاف نفرت ان ڪري ڪنديون آهن، جو حاڪم قومون سندن جياپي جي وسيلن جو استحصال ڪنديون آهن ۽ محڪوم قومون، حاڪم قومن جي خلاف آزاديءَ جي جنگ ان ڪري وڙهنديون آهن. ته جيئن اهي آزاد انساني حيثيت ۾ رهي سگهن ۽ پنهن جي قدرتي وسيلن جون پاڻ مالڪ ٿي سگهن ۽ "تاريخ جي تخليقي وجود کي بحال رکي سگهن ۽ آزاديءَ سان تاريخ جي تخليقي عمل ۾ حصو وٺي سگهن ۽ سماجي ترقيءَ کي پنهن جيءَ فطري اوسر هيٺ وٺي وڃن.

---

(٥) مارڪس... قومي مسئلي جو تنقيدي جائزو ۽ قومن جي خود اختياريءَ جو حق صفحو ٩٦

”سنڌي، بلوچ، پختون فرنٽ“ جو پروگرام پاڪستاني رياست ۾ قائل محڪوم قومن جي جمهوري حقن جي بحالي آهي- ”ڪنفيڊريشن، جو پروگرام محڪوم قومن جي جمهوري حقن جو جيتوڻيڪ بورزوا پروگرام آهي- پر تڏهن به جيئن لينن چيو آهي ته ”مظلوم ۽ مجبور قومن جو بورزوازي جيستائين ظالم ۽ جابر قوم جي بورزوازيءَ سان وڙهي ٿو ته اسان هميشه ۽ هر حال ۾ سندس حق ۾ آهيون-“ اهوئي سبب آهي جو ڪنفيڊريشن جو پروگرام جيستائين پنجابي سامراجيت جي خلاف آهي- تيستائين اسان ان پروگرام جي حمايت ڪنداسون ۽ ڪرڻ به گهرجي ورنه نه اسان جمهوريت پسند، نه ترقي پسند ۽ نه سوشلسٽ رهنداسون-

هتي هن اسانجي ملڪ ۾ ڏڌو وڌو آهي ته سامراج نواز رجعت پرست استحصالي ٽولن وانگر پاڪستاني سوشلسٽ شاونسٽ يعني نام نهاد پاڪستاني سوشلسٽ پڻ محڪوم قومن جي جمهوري حقن يعني ”خود ارادیت جي علحدگيءَ جي جمهوري حق“ جا سدائين ڪٽر مخالف رهيا آهن- اهو نه رڳو اسان جي ملڪ ۾ پر هر ظالم ۽ جابر قوم سان لاڳاپيل نام نهاد سوشلسٽن جو اهو عالمي ڪردار رهيو آهي- جنهن لاءِ مارڪس هڪ روسي نوجوان نوپاٽن سان ملاقات کان پوءِ ٧- جولاءِ ١٨٧٠ع تي اينگلس کي خط لکيو- جنهن ۾ ان نوجوان روسي سوشلسٽ جي باري ۾ ڏاڍي سٺي راءِ جو اظهار ڪندي لکيو ته! پوليند [جي آزادي] سندس ڪمزور رڳ آهي- جو ان سوال بابت سندس راءِ اهڙي آهي، جهڙي ڪنهن بورزوا خيال جي انگريز چارٽسٽ جي آئرليند [جي آزاديءَ] جي باري

۾ هوندي آهي.“ ۱۹۳-

هتي اسان وٽ پڻ پاڪستاني سوشل شاونسٽن جا محڪوم قومن جي جمهوري حقن بابت اهڙائي خيال رهيا آهن- جهڙا اڪمناني سامراج نواز استحصالي سياسي ڌرين ۽ فوجي ٽولي جا آهن- جڏهن ته جيڪو ماڻهو يا جماعت محڪوم قومن جي خود اختياريءَ جي علحدگيءَ جي جمهوري حق لاءِ جنگ نٿو ڪري اهو مارڪسٽ يا سوشلسٽ ته ڇا پر جمهوريت پسند ۾ نه ٿو رهي- هتي اسان وٽ جڏهن به جمهوريت جي بحاليءَ جي ڳالهه ڪئي ويندي آهي تڏهن اها پنجابي مفادن سان لاڳاپيل جمهوريت جي ڳالهه ڪئي ويندي آهي پر محڪوم قومن جي برابريءَ جي جمهوري حقن جي مخالفت ڪئي ويندي آهي- ڇاڪاڻ جو جيئن ته محڪوم قومن جو جمهوري حق يعني آزاد علحدگيءَ وارو جمهوري حق آهي ۽ ان ڪان گهٽ سوشلسٽ ته پر بورزوا جمهوري حق آهي ان ڪري هتي جا رياست پرست سوشلسٽ محڪوم قومن جي بورزوا جمهوري حق کي ته تسليم ڪندا آهن پر سوشلسٽ جمهوري حق جا اهڙا ئي مخالف آهن- جهڙيون هتي جون رجعت پرست سامراج نواز ڌريون ۽ رت پياڪ فوجي ٽولو آهي-

عجب ته اهو آهي جو چيو وڃي ٿو ته پورهيت اتحاد جي لاءِ محڪوم قومن جي عوام کي پنهنجن جمهوري حقن تان دستبردار ٿيڻ گهرجي- جيئن گڏيل جدوجهد جي ذريعي پورهيت طبقي جي حاڪميت قائم ڪري سگهجي- جڏهن ته اهو هڪ غير پرولتاري نقط نظر آهي- ڇاڪاڻ ته پورهيت حاڪميت رڳو تڏهن قائم ٿي سگهي ٿي- جڏهن ظالم ۽ جابر قوم جو پورهيت طبقو محڪوم قومن جي علحدگيءَ جي جمهوري حق جي حمايت ۾ پنهنجي ئي قوم جي حڪمران طبقي جي خلاف غير مشروط جنگ نٿو ڪري- يعني پنجابي پورهيت طبقو جيستائين حڪمران

قوم کي حاصل ٿيل مخصوص امتيازي حقن تان هٿ نہ ٿو کڻي ۽ ان لاءِ پنهنجي حڪمران طبقي جي خلاف جنگ نہ ٿو ڪري ـ تيستائين محڪوم قومن جو پورهيت عوام پنجابي پورهيت سان ڪو بہ اتحاد قائم ٿو ڪري سگهي ـ

پر جيڪڏهن ڪو سمجهي ٿو تہ پنجابي قوم کي حاصل ٿيندڙ امتيازي حقن تان دستبردار ٿيڻ کان سواءِ بہ ظالم ۽ مظلوم قومن جي پورهيت عوام جي وچ اتحاد قائم ٿي سگهي ٿو تہ اهو خام خيال آهي ـ ڇاڪاڻ تہ اهو مارڪسي بين الاقواميت جي خلاف ٽراٽسڪائي نقطہ نظر آهي ـ

بالشويڪ پارٽي جيڪڏهن روسي رياست ۾ قائل مظلوم ۽ محڪوم قومن جي آزاديءَ جي جهنڊو نہ کڻي ها يا محڪوم قومن جي علحدگيءَ جي آزاديءَ لاءِ جدوجهد نہ ڪري ها تہ روس ۾ سمورين قومن جي پورهيت طبقي جو اتحاد قائم ٿي نہ سگهي ها ۽ نتيجي ۾ مظلوم ۽ محڪوم قومن جي قومي آزاديءَ جي قيادت محڪوم قومن جو بورزوازي ڪري ها ۽ روسي مارڪسوادين جو اهو پورهيت بين الاقواميت جي خلاف غير تاريخي عمل هجي ها ـ

اهوئي سبب آهي جو جتي جتي بہ محڪوم قومن جي جمهوري حقن بابت اهڙي قسم جو سوشل شاونسٽ رويو اختيار ڪيو ويو آهي اتي انقلابي حالتون اڳتي وڌڻ کان رڪجي ويون آهن پر ان جي ابتڙ جتي جتي بہ پورهيت تحريڪ کي مظلوم قومن جي جمهوري تحريڪ سان سلهاڙيو ويو آهي ـ اتي انقلاب تاريخي ضرورتن کان بہ اڳ آيو آهي ـ اهوئي سبب آهي جو ڪامريڊ لينن ”دنيا جا مزدور هڪ ٿي وڃو“ پورهيت بين الاقوامي نعري کي سڌاري ”دنيا جا مزدورو ۽ مظلوم قومون هڪ ٿي وڃو“ جو نعرو ڏنو ـ جنهن نعري کي ٽرانسڪائيءَ، پليخانوف

ڪائوتسڪيءَ ۽ روزالڪمبرگ جي پوئلڳ دنيا جي سوشل شاونسٽن اڄ تائين قبول نه ڪيو آهي.

سائنسي سوشلزم جي نظريي هيٺ هڪ بورزوا طبقي جو ماڻهو تيستائين مارڪسٽ يا سوشلسٽ ٿي نه ٿو سگهي. جيستائين پنهنجي ئي قورو طبقي جي خلاف آواز نه ٿو اٿاري ۽ جنگ نه ٿو ڪري بلڪل ساڳيءَ طرح هڪ ظالم ۽ جابر قوم جو ماڻهو تيستائين مارڪسٽ يا سوشلسٽ ٿي نه ٿو سگهي. جيستائين مظلوم ۽ مجبور قومن جي ”خود اراديت جي علحدگيءَ جي جمهوري حق“ لاءِ آواز نه ٿو اٿاري ۽ جنگ نٿو ڪري ڇاڪاڻ ته جهڙيءَ طرح بورزوا طبقي جو ماڻهو جيستائين پنهن جي طبقي جي بالادست حيثيت ۽ امتيازي حقن جي خلاف جنگ نٿو ڪري. تيستائين سوشلسٽ ڪونه آهي. تهڙيءَ طرح حاڪم قوم جو ماڻهو به جيستائين پنهنجيءَ قوم جي بالادست حيثيت ۽ امتيازي حقن جي خلاف جنگ نٿو ڪري. تيستائين سوشلسٽ به ڪونه آهي.

اهڙيءَ طرح اهو پڻ چيو وڃي ٿو ته پنجابي قوم ۾ جيئن ته مظلوم طبقو موجود آهي ان ڪري جنهن قوم ۾ عوام جي وڏي اڪثريت مظلوم هجي اها ظالم قوم ٿي نٿي سگهي سوال آهي ته هر ظالم توڙي مظلوم قوم ۾ مظلوم طبقو موجود هوندو آهي. دنيا ۾ ڪابه اهڙي ظالم قوم ڪانه آهي، جنهن ۾ مظلوم طبقو نه هجي. ڇو ته جنهن قوم ۾ مظلوم طبقو نه هوندو ته اها قوم ظالم به ٿي نٿي سگهي. ان ڪري اهو منطق ئي اجايو ۽ غير حقيقت پسند آهي. محاروسي قوم مظالم هئي پر ان ۾ مظلوم طبقو موجود هو. بلڪ دنيا ۾ جيڪي به ظالم قومون آهن. انهن ۾ مظلوم طبقو موجود آهي بلڪ سامراجي قومن ۾ به مظلوم طبقو موجود آهي. مظلوم طبقو رکڻو سوشلسٽ قوم ۾ نه هوندو آهي. ۽ سوشلسٽ قوم ظالم نه هوندي آهي

۽ نه مظلوم هوندي آهي- ظالم ۽ مظلوم جو تصور رڳو طبقاتي سماج ۾ موجود هوندو آهي ان ڪري ظالم ۽ مظلوم طبقو. توڙي ظالم ۽ مظلوم قومون به طبقاتي رياست ۾ موجود هونديون آهن-

رڳو اهو نه پر اهو به چيو وڃي ٿو ته پنجابي قوم ظالم ڪانهي، پر هتي به سوال ٿو اٿي ته ظالم قوم ڇا کي چئبو آهي- جيڪا قوم ٻين قومن جا جمهوري حق غصب ڪندي آهي- انهيءَ کي ظالم قوم چئبو آهي. ۽ اهي جمهوري حق انهيءَ قوم جو حڪمران طبقو غصب ڪندو آهي- پنجابي قوم ۾ اهي سموريون خاصيتون موجود آهن- جيڪي هڪ ظالم ۽ جابر قوم ۾ هئڻ گهرجن- ڇاڪاڻ ته دنيا ۾ اهڙيون تمام ٿوريون قومون آهن- جن محڪوم قومن جا ڏيهه ڏيهه لک ماڻهو ماريا هجن ۽ لکن جي تعداد ۾ عورتن سان زنا بالجبر ڪيو هجي- پر پنجابي قوم مثالي ظالم قوم آهي- جنهنجي حڪمران طبقي پنهنجا هم مذهب ڏيهه لک ماڻهو ماريا آهن لکين مسلمان عورتن سان زنا بالجبر ڪيو آهي- چاليهه هزار بلوچ عوام کي ماريو آهي ۽ سوين هزارين سنڌين، پختونن ۽ ٻين مظلوم قومن جي ماڻهن کي اسلام ۽ پاڪستان جي نالي ۾ گولين جو بک بڻايو آهي انهيءَ ڪري اسان جي دعوا آهي ته پنجابي ظالم ۽ جابر قوم آهي.

اهڙي طرح قوم پرستن جا به مختلف قسم آهن- جن ۾ هڪڙيون غير جمهوري ۽ ٻيون جمهوري قوم پرستيون ٿينديون آهن- ۽ جيئن ته غير جمهوري قوم پرستي ٻين قومن جا جمهوري حق [جنهن ۾ علحدگيءَ جو حق به غصب ٿيل هوندو آهي] غصب ڪندي آهي ان ڪري اهڙي قوم پرستي رجعت پرست ۽ سامراجنواز هوندي آهي- جيئن پاڪستاني قوم پرستيءَ هيٺ پنجابي قوم هتي جي مڙني مظلوم قومن جا جمهوري حق غصب ڪيو ويٺي آهي- پر جمهوري قوم پرستي انهيءَ کي چئبو آهي-

جنهن موجب محڪوم قومون پنهنجن قريل جمهوري ...س بحالي چاهينديون آهن. جيڪا قوم پرستي فطرتي طور تي جاگيردار دشمن، مذهب دشمن، سامراج دشمن ۽ عالمي پورهيت تحريڪ جي حامي هوندي آهي. انهيءَ ڪري انهيءَ قوم پرستيءَ جي ذريعي محڪوم قومون پنهنجا قومي وجود وڌنديون آهن. جنهن جو مثال اسان وٽ سنڌي، بلوچ ۽ پختون قوم پرستي آهي.

اسان جي ملڪ ۾ هن وقت جيڪا نام نهاد جمهوري تحريڪ هلي رهي آهي سا حقيقت ۾ بورزوا جمهوريت بحال ڪرڻ جي آهي. ڇاڪاڻ سامراجي مفادن جو تحفظ ڪندڙ هڪ اهڙيءَ جاگيردار ۽ سرمائيدار دوست جمهوريت لاءِ سياسي ڌريون هٿ پير هڻي رهيون آهن. جنهن جي بحال ٿيڻ سان نه محڪوم قومن جا جمهوري حق بحال ٿي سگهندا ۽ نه پورهيت عوام جا جمهوري حق بحال ٿي سگهندا. پر ان جي ابتڙ هيءَ رياست عالمي سامراج جو جيئن اڏو آهي. تيئن رهندي آهي. ڇاڪاڻ جو هتي جهڙيءَ ريت جمهوريت جي گهر ڪئي پئي وڃي. تنهن هيٺ هن رياست جي شڪل، شبيهه ۽ بيهڪ ۾ ڪا به ڦير ڦار اچڻي ڪا نه آهي.

عجب رڳو اهو آهي جو هتي جون رياست پرست ترقي پسند ڌريون هڪ اهڙيءَ اڻ پوريءَ جمهوريت جي نه غير مشروط حمايت ڪن ٿيون، جنهن هيٺ ضياءُ کي هٽائي ان جي جاءِ تي ٻيءَ ڪنهن به سامراج نواز رجعت پرست سياسي قوت کي وهاري سگهجي پر محڪوم قومن جي جمهوري حقن جي مخالفت ڪنديون رهن ٿيون. اهو ئي سبب آهي جو اهي ايم آر ڊي ۽ پ پ جي ادوريءَ ۽ اڻ پوريءَ بلڪ ڪنهن حد تائين سامراج نواز جمهوري پروگرام جي نه غير مشروط حمايت ڪن ٿيون. پر "سنڌي، بلوچ پختون فرنٽ" جيڪو محڪوم قومن جي جمهوري حقن جي ڳالهه ٿو ڪري ان جي مخالفت ڪماءِت

[redacted]

اسلاميءَ کان به ۾ وڪون اڳتي وڌي ڪن ٿيون.

اسان جي خيال ۾ اهــو هڪ غير جمهوري رويو آهي. ڇاڪاڻ ته پاڪستاني رياست ۾ ڦاٿل محڪوم قومون جيڪڏهن پنهنجن وڃايل جمهوري حقن جي بحاليءَ لاءِ جدوجهد ڪرڻ گهرن ٿيون ته پوءِ ترقي پسند قوتن کي سندن گهٽ ۾ گهٽ ايتري حمايت ضرور ڪرڻ گهرجي جيتريقدر اهي پنجابي سامراجيت سان ٽڪراءَ ۾ اچن ٿيون.

پنهنجي هن غير جمهوري رويي کي لڪائڻ لاءِ چيو وڃي ٿو ته قومون سامراجي نه ٿينديون آهن. پر عظيم مارڪسواد ڏاهي ڪامريڊ هنن چيو آهي ته قومون سامراجي ٿينديون آهن. قومي مسئلي جو تنقيدي جائزو ۽ قومي خود اختياريءَ جي" حق جي صفحو ١٦٤ تي ڪامريڊلينن لکي ٿو ته "محڪوم قومن جي ڦرمار ٿي سامراجي قومن ۾ موقعي پرستيءَ ۽ سوشل شاونزم کي هٿي ڏيندي آهي." محڪوم قومن جي ڦرمار تي حاڪم قومن ۾ رجعت پرستي وڌندي ۽ ويجهندي آهي. اهو ئي سبب آهي جو پنجابي قوم جو اجتماعي شعور رجعت پرست آهــي ۽ محڪوم قومن جو شعور ترقي پسند آهي. جنهن جو مثال عالمي سامراج جي سازش هيٺ. جڏهن اندرا گانڌيءَ کي قتل ڪرايو ويو ته پنجابي قوم جــي هر طبقي دهليءَ کان لاهــور تائين اجتماعي خوشيءَ جو اظهار ڪيو ۽ مٺايون ورهايون ويون پــر ان جي ابتڙ محڪوم قومن جــي عوام هماليا کــان بنگلاديش تائين اجتماعي ماتم ڪيو. اهو ان ڪري جو هندستان ۾ سک پنجابي قوم ۽ پاڪستان ۾ مسلمان پنجابي قوم اجتماعي طرح رياعت ياقته قوم آهي. جيڪا ٻين قومن جا جمهوري حق ڦٻايو ويٺي آهي جنهن ڪري پنجابي قوم جو اجتماعي شعور انهــن غير جمهوري مادي حالتن جي پيداوار آهي. جيڪي پنجابي قوم وٽ محڪوم قومن جي جمهوري حقن جي ڦرمار جي ذريعي

پيدا ٿيون آهن- جنهن جي ڪري ٿيو ها آهي جو پنجابي قوم جا اجتماعي مفاد رياستي مفادن سان ۽ رياستي مفاد عالمي سامراجي مفادن سان لاڳاپيل ويا آهن- ۽ نتيجي ۾ پنجابي قوم جو اجتماعي شعور عالمي سامراجي شعور جي پوئواري ۽ پٺڀرائي ڪندڙ ٿي پيو آهي.

اهوئي سبب آهي جو جيڪا پارٽي جيتري قدر وڌيڪ رجعت پرست ۽ سامراج نواز آهي اها ايتري قدر وڌيڪ پنجابي مفادن جي دعوا به ڪندي آهي، ڇاڪاڻ جو پنجابي قوم جا اجتماعي مفادن جو بچاءُ عالمي سامراجي مفادن کانسواءِ ۽ عالمي سامراجي مفادن جو بچاءُ پنجابي مفادن کان سواءِ ٿي نٿو سگهي، پاڪستاني رياست جي موجوده سياسي بيهڪ هيٺ سامراجي ۽ پنجابي مفاد هڪ ٻئي جو لازم ۽ ملزم ٿي پيا آهن ان ڪري ئي نيشنل پيپلز پارٽي جيڪا وڏ ۾ وڏ سامراجي مفادن جي پاسداري خاطري ڪندڙ آهي انهيءَ جو اڳواڻ مسٽر غلام مصطفي جتوئي هر هنڌ اعلان ڪندو رهي ٿو ته سندس پارٽي سنڌ ۾ پنجابي آبادگارن جي حفاظت ڪندي ۽ پنجاب کي اڻ وڌيڪ حق ملڻ گهرجن وغيره ايتري قدر جو سنڌ ۾ فوجين کي انعام طور مليل زمين ۽ فوجي ڇانوڻين جي به حمايت ڪندو رهي ٿو اهڙيءَ طرح نه رڳو نيشنل پيپلز پارٽي پر مسلم ليگ، جماعت اسلامي ۽ ٻيون سموريون رجعت پرست ۽ سامراج نواز پارٽيون به عالمي سامراجي مفادن سان گڏوگڏ سنڌ ۾ پنجابي آبادگارن جي مفادن جي حفاظت جون دعويدار آهن.

پاڪستاني رياست ۾ شامل محڪوم قومن جي جمهوري حقن جي بحالي نه رڳو محڪوم قومن پر ظالم ۽ جابر پنجابي قوم ۾ به ترقي پسند شعور کي جنم ڏيندي، ان ڪري انقلابي شاعر کي ويڙهي ڪرڻ لاءِ محڪوم قومن جي جمهوري

حقن جي جدوجهد کي تيز ڪرڻ ضروري آهي ۽ جيڪي ڌريون يا پارٽيون محڪوم قومن جي حقن جي بحالي لاءِ وڙهي رهيون آهن، انهن جي هر صورت ۾ غير مشروط حمايت ڪرڻ گهرجي ٻيءَ صورت ۾ اسان جو عمل جمهوريت مخالف ۽ انقلاب دشمن ٿي پوندو، ڇاڪاڻ ته سنڌي عوام جي موجوده جمهوري جدوجهد انقلابي جدوجهد ۾ داخل ٿي وئي آهي، جنهن جي ڪري سنڌ جي جمهوري حقن جي جدوجهد ۽ انقلابي جدوجهد هڪ ٻئي جو لازم ۽ ملزوم ٿي پئي آهي.

جيئن ته محڪوم قومن جي جمهوري حقن جي جدوجهد سندن تاريخي عمل يعني سندن تخليقي وجود جي ارتقاءَ جي بحاليءَ جي جدوجهد آهي، ان ڪري تاريخي عمل جي ارتقا جي مخالفت تاريخ جي منڪر قوتن جي حمايت ۾ وڃي ٿي آهي. اهو ان ڪري جو پاڪستاني رياست اندر محڪوم قومن جي پورهيت عوام کي سندن حياتياتي عمل کان بيدخل ڪيو ويو آهي جنهنڪري محڪوم قومن جو پورهيت عوام پنهنجي حياتياتي عمل يعني ”تخليقي وجود جي ارتقا جي بحاليءَ لاءِ جدوجهد ڪري رهيو آهي اهڙيءَ صورت حال ۾ جيڪڏهن ڪو نام نهاد اشتراڪيت پسند محڪوم قومن جي پورهيت عوام جي تاريخي عمل جي ارتقا“ جي بحاليءَ جي جدوجهد ۾ شريڪ نٿو ٿئي ته پوءِ اهو تاريخي عمل جي ٿي خلاف ورزي ٿو ڪري ۽ اهڙيءَ طرح سامراج نواز استحصالي ٽولي جي سازش جو شڪار ٿئي ٿو.

ڇاڪاڻ جو ايوبي دور ۾ ان کان پوءِ هڪ سٽيل سازش هيٺ پنجاب جي جاگيردار رشتن مان آزاد ٿيل هاري پيداوار قوت جي هڪ وڏي تعداد کي خاص ڪري سنڌ ۾ ڪارخانه وجهرائي جديد صنعتي مزدور ۾ تبديل ڪيو ويو آهي ۽ سنڌ ۾ هاڻي جڏهن جاگيردار رشتن پنهنجي فطري موت مري

دشمن اتان ڪان بيدخل ٿيندڙ هاري پيداواري قوتن
ري روزگار جي وسيلن ۾ ڪابہ جاءِ ڪانہ آهي جنهن
ري اهي هاري پيداواري قوتون پنهنجي حياتياتي عمل جي
بحاليءَ لاءِ سنڌي جياپي جي وسيلن تي قابض پنجابي انرادي
قوت سان جنگ جي صورت حال عيث اچي ويون اهن چاڪاڻ
جو اهڙيءَ طرح ڪرڻ تاريخ جي تخليقي عمل ڪان ٿسي بيدخل
ڪيو ويو آهي، ان ڪري سنڌي حياتياتي نسل ڪشي ٿي رهي
آهي ۽ سنڌي پورهيت عوام زندگي ۽ موت جي ٻوانٽي تي اچي
بيٺو آهي جنهن ڪري انهن لاءِ اجتماعي حياتياتي عمل جي
بحالي يعني پنهن جي تاريخي عمل کي پنهنجي قبضي ۾ ڪرڻ
لاءِ جدوجهد ضروري ٿي پئي آهي، اهڙيءَ صورت حال ۾ پنجابي
پورهيت سان گڏيل جدوجهد رڳو تڏهن ٿي سگهي ٿي، جڏهن
پنجابي پورهيت سنڌي پورهيت جي قدرتي حياتياتي عمل تان
رضاڪارانہ طور بيدخل ٿيڻ لاءِ تيار ٿيندو، جنهن لاءِ ڪس
سنڌي قوم جي قومي آزاديءَ جي جدوجهد ۾ غير مشروط
شريڪ ٿي وڃڻو آهي، پر جي ان جي ابتڙ گڏيل جدوجهد لاءِ
سنڌي پورهيت کان قومي حقن تان لادعوا ٿيڻ لاءِ مطالبو
ڪيو ويو تہ اهو نقطہ نظر نہ رڳو غير تاريخي پر پورهيت
بين الاقواميت جي بہ خلاف ٿيندو، جنهن ڪري اهڙي نقطہ نظر
وارو عمل تاريخي مادئيت جي ٻچڪڙيءَ عيث عالمي پورهيت
تحريڪ جي خلاف ۽ عالمي سامراج جي حمايت ۾ وڃڻو آهي.
هونءَ بہ قومي سوال کي تاريخي لحاظ کان مختلف رياستن ۾
مختلف نموني سان ڏٺو پرکيو ۽ حل ڪيو ويندو آهي چاڪاڻ
جو هڪ با اصول جمهوريت پسند رياست ۾ جتي قومن جي
برابريءَ وارا جمهوري حق تسليم ٿيل هوندا آهي، اتي قومون
پنهنجيءَ خود اراديت جا حق رضاڪارانہ طور جمهوري رياست کي
منتقل ڪرڻ کان پوءِ قومي وچا وساري هڪ ٻئي جي ويجهو

ايندڙيون آهن ۽ هڪ نئين قومي برادريءَ جي تشڪيل ڪنديون آهن- هڪ اهڙيءَ بااصول جمهوريت پسند رياست ۾ قومي ويڇن واڌائڻ جو عمل رجعت پرست، غير تاريخي ۽ پورهيت بين الاقواميت جي خلاف هوندو آهي پر هڪ اهڙي غير جمهوري رياست- جبڪا قومي جبر تي ٻڌل هوندي- اتي قومون ڌار ڌار قومي وجود وڌنديون آهن- جنهن لاءِ قومن کي قومي آزاديءَ جي جدوجهد سان گذري آزاد ۽ خود مختيار قومي رياستون قائم ڪرڻيون پونديون آهن. جنهن ڪري جدوجهد ڪندڙ قومن کي قومي آزاديءَ جي مذاحمت دوران مختلف قبائلي جاگيرداري- مذهبي ۽ ٻين ذات پات وغيره جي رجعت پرست لاڙن جو خاتمو ڪري هڪ واحد قوم جي تشڪيل ڪرڻي پوندي آهي- اهوئي سبب آهي جو قومي جبر تي ٻڌل غير جمهوري رياست ۾ قومن جو اهڙو عمل ترقي پسند ۽ بين الاقواميت پسند هوندو آهي ۽ قومن کي ذوريءَ ڳنڍڻ وارو عمل غير جمهوري، غير تاريخي ۽ پورهيت بين الاقوامت جي خلاف رجعت پرست ۽ سامراج نواز عمل هوندو آهي.

ڪامريڊ لينن پاڪستاني رياست جهڙيءَ غير جمهوري قومي جبر تي ٻڌل رياست ۾ قائل محڪوم قومن بابت چيو آهي ته ”جيڪو سوشلسٽ محڪوم قومن جي علحدگيءَ جي جمهوري حق کي وات سان مڃي ٿو پر ان لاءِ عملي جدوجهد نٿو ڪري اهو سامراجي ۽ زار شاهيءَ جو دلال آهي.“

هتي هيءَ ڳالهه ياد رکڻ جهڙي آهي ته ڪامريڊ لينن ظالم قوم جي سوشلسٽ سان مظلوم قوم جي سوشلسٽ جي اتحاد لاءِ سامراجي ذهنيت واري زار شاهيءَ جي دلال سوشلسٽ سان زور ڪونه پريو آهي جيڪو محڪوم قومن جي علحدگيءَ جي جمهوري حق لاءِ زباني نه پر عملي جدوجهد ڪري ٿو پر ان جي ابتڙ ڪامريڊ لينن ظالم قوم جي رڳو اهڙي سوشلسٽ سان اتحاد

پريو آهي- جيڪو محڪوم قومن جي علحدگيءَ جي
وري حق لاءِ زباني نه پر عملي جدوجهد ڪري ٿو- چاڪاڻ
ته ظالم ۽ جابر قوم جي سوشلسٽ جڏهن مظلوم ۽ مجبور
قومن جي قومي آزاديءَ جي علحدگيءَ جي جمهوري حق لاءِ
پنهنجي يا لاءِ بالادست حڪمران قوم جي حڪمران طبقي جي
خلاف جنگ ڪندا آهي. تڏهن ئي محڪوم قومن جي
اشتراڪيت سان سندس فطري اتحاد جڙي سگهي ٿو- ۽ ڪامريڊ
لينن ظالم ۽ مظلوم قومن جي سوشلسٽ جي اهڙي ئي فطري
اتحاد جو حامي هو نه محڪوم قومن جي سوشلسٽ جو ظالم
قومن جي سوشلسٽن سان غيرمشروط اتحاد جو حامي هو-

مثال طور پنجابي (حاڪم) قوم جو ڪوبه سوشلسٽ جيڪڏهن
سنڌ، بلوچستان ۽ پختونستان جي قومي آزاديءَ جي جمهوري حق لاءِ
غيرمشروط نه رڳو زباني حمايت پر عملي جدوجهد ڪري ٿو ته پنجابي
قوم جي اهڙن سوشلسٽن سان هتي جي محڪوم قومن جي سوشلسٽن
۽ پورهيت عوام جو فطري اتحاد ٿي سگهي ٿو- چاڪاڻ ته
ڪامريڊ لينن ظالم ۽ مظلوم قومن جي پورهيت عوام نه اهڙو
ئي فطري اتحاد قائم ڪرڻ گهريو ٿي- جيڪو پورهيت بين
الاقوامي اصولن مطابق به آهي اهو ان ڪري جو محڪوم قوم
جو پورهيت عوام، حاڪم قوم جي پورهيت عوام ڏانهن پنهنجي
قومن آزاديءَ جو جمهوري حق رڳو تڏهن منتقل ڪنديون آهي-
جڏهن حاڪم قوم جو پورهيت طبقو محڪوم قوم جي خود
”خوداراديت جي جمهوري حق“ جي اهڙي ضمانت ڏيندو آهي
۽ حاڪم قوم جي پورهيت طبقي ڪي اها ضمانت پنهنجين
سمورين فڪري ۽ عملي سرگرمين جي ذريعي ڏيئي آهي- يعني
ڪيس محڪوم قومن جي قومي آزاديءَ جي نه رڳو غيرمشروط
زباني حمايت ڪرڻي آهي پر ان لاءِ عملي جدوجهد جي ذريعي
پنهنجيءَ بالاست قوم جي حڪمران طبقي جي خلاف جنگ به

ڪرڻي آهي-

جڏهن ته اسان ڏٺو آهي ته رجعت پرست استحصالي طبقو ته ٺهيو پر پنجابي پورهيت عوام ته محڪوم قومن جي عوام جي قتل عام تي ڪو احتجاج ته نه ٿو ڪري پر رهندو قاتل ۽ رت پياڪ پنجابي حڪمران طبقي جي غير مشروط حمايت ڪندو آهي- اهوئي سبب آهي، جو اهڙيءَ تاريخي صورت حال هيٺ حاڪم قوم جي پورهيت عوام سان محڪوم قومن جي پورهيت عوام جو ڪو اتحاد ٿي نٿو سگهي- چاڪاڻ ته پورهيت اتحاد لاءِ اڳرائي پنجابي پورهيت کي ڪرڻي آهي- پر اسان پنهنجي جدوجهد جي پوري تاريخ ۾ ڏٺو آهي ته پنجابي فوجين جي طرفان ٽيهه لک بنگالين جي قتل عام، ويهه لک مسلمان عورتن جي زنابالجبر چاليهه هزار بلوچن جي ڪوس ۽ سوين هزارين سنڌي، بلوچ، پختون ۽ ٻين مظلوم قومن جي عوام کي رت ۾ ڳاڙهي ڪرڻ ڪان پوءِ به پنجابي پورهيت عوام پنهنجي رت پياڪ ۽ سامراج نواز فوجي ٽولي جو ئي ساٿ ڏنو آهي.

اهوئي سبب آهي جو پنجاب جي حقيقي ترقي پسند ۽ جمهوريت پسند قوتن کي پنجاب جي عوام جي اڳيان محڪوم قومن جي جمهوري حقن جي حمايت جي جرئت ڪانه ٿي ٿئي- پر جيڪڏهن ڪو حقيقت پسند ماڻهو محڪوم قومن جي قتل عام جي مخالفت ۽ جمهوري حقن جي حمايت ڪري به ته پنهنجي لاءِ پنجابي عوام جي سماجي همدردي ۽ حمايت وڃائي ويهي ٿو- مونکي ياد ٿو پئي، ته ترقي پسند اديبن جي جوبلي ڪانفرنس ڪراچيءَ ۾ جڏهن ان سلسلي ۾ مون پنجابي ترقي پسند اديبن سان ڳالهايو ته انهن اهوئي جواب ڏنو ته ”اسان مجبور آهيون جو جيڪڏهن اسان پنجاب ۾ محڪوم قومن جي جمهوري حقن جي ڳالهه ٿا ڪريون ته پنجاب [illegible]

۾ هن جا مت مائٽ به گهرڻ مان ڪڍي ڇڏيندا
۽ پوليس جي حوالي ڪندا آهن. ان ڪري اسان کي
پنجاب ۾ محڪوم قومن جي جمهوري حقن جي حمايت ڪرڻ
لاءِ ڪوبه سماجي تحفظ نه آهي."

جڏهن هن رياست جي تاريخي صورت حال اهڙي وڃي
بيٺي آهي جو اڪثريتي حاڪم قوم جي اڪثريتي عوام، محڪوم
قومن کي تاريخي طور تباهه ڪرڻ تي سندرو ٻڌي بيٺو آهي
ته پوءِ اسان ترقي پسند ڌرين کي رياست جي بچاءَ طور ان
جي پيچ ۾ لٽڪڻو ڪونه آهي پر محڪوم قومن جي قومي
آزاديءَ جي جمهوري حقن لاءِ جدوجهد کي وڌائڻو آهي. هن
صورت ۾ تاريخي ضرورت جي فرض جو منڪر ٿيڻو آهي ۽ تاريخ
ڪنهن جي منهن ڏي نه ڏسندي آهي بلڪ تاريخ پنهنجيءَ
مخالف قوت کي اهڙي ته سيکت ڏيندي آهي جو اها تاريخي
وهڪري ڪنان ڪنجي پنهنجي موت مري ويندي آهي.

ڀلنامو

صفحو	سٽ	غلط	صحيح
٣	٢	فوج يوپي-سي پي-	فوج ۽ يوپي-سي پي
٣	٤	شرط تحفو	شرط تي تحفو
٥	٦	پاڪستان جي	پر پاڪستان جي
٥	١٥	موجود آهيون	موجود هيون
٦	٣	آزادي	آزاديءَ جي
٦	١٠	هو	هر
٧	آخري سٽ	۽ اسان طبقاتي تضاد کي اهميت	....
١٠	٥	سنڌ کان وٺي	سُنڌ کان وٺي
١٠	١٣	هو اڇا	هر اها
١١	٤	سگهنديون	نه سگهنديون
١٤	١٥	....	۽ جي طبقاتي تضاد کي نه قبوليو نه قومي تضاد حل نه ٿيندو.
١٦	٩	جي اها	جي آهي اها
١٨	٥	نه	......
١٨	١٢	هم	هر
١٩	٤	حق بلڪل	حق جي بلڪل
٢٠	٢٣-٢٤	جمهوريت پسند ۽ قومپرست	جمهوريت پسند
٢٣	١٦	قومن	قومون
٢٩	٦	رڳو	نه رڳو
٣١	١٢	جنهن وقت	جنهن تحت

صفحو	سٽ	غلط	صحيح
٣٢	١٨	فوج ئي	فوج ئي اقتدار تي
٣٢	٢٠	پنجابي فوج	پنجابي فوج جا چنبا
٣٥	١	(٤)	(١) (ٽئين سر باب جي شروعات
٣٦	٥	ڏني وئي آهي	ڏني آهي
٣٦	٢٣	ڪئي هئي	ڪئي آهي
٣٧	٦	دشمن	سامراج-دشمن
٣٧	١٧	پنجابي سامراج دوست	پنجابي ماڻهوءَ جي سامراج دوست
٤٠	٣	(٥)	(٦)
٤٠	٦٠	ڪنديون	ڪنديون آهن
٤٧	....	....	(ڪنفيڊرل حمايت سنگت طرفان ڪوٺايل مذاڪري ۾ پڙهيل مقالو
٤٨	آخري سٽ	حڪمران قوم	پنهنجي حڪمران قوم
٤٩	٩	ترانشڪائي	ٽرانسڪائي
٤٩	١٠	دوهي	روسي
٥٦	١٠	پن	پنهنجي
٥٨	٢٦	لاءِ زباني نه پر عملي جدوجهد ڪري ٿو	ڪي زباني مچي ٿو پر عملي جدوجهد نٿو ڪري
٥٨	٥	يا لاءِ	....
٥٨	١٦	عوام نه اهڙو	عوام ۾ اهڙو
٥٩	٣	عوام نه	عوام ۾